

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

TOM 1

Monika Mielcarek, Aleksandra Ratajczyk

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju

Wczesne dzieciństwo

wiek: 0–2/3 lata

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela – seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

Tom	1	2	3
Faza rozwoju	Wczesne dzieciństwo	Wiek przedszkolny	Wczesny wiek szkolny
Wiek w latach	0–2/3	2/3–5/6	5/6–8/9
Jakość środowiska domowego dziecka/nastolatka	1. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>	1. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>	1. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>
	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>
	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>
	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń zabawy i nauki</i>	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń zabawy i nauki</i>	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki</i>
	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Katalog zabawek</i>	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Katalog zabawek</i>	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania z TIK</i>
	6. Kwestionariusz dla rodziców: RAZEM	6. Kwestionariusz dla rodziców: RAZEM	6. Kwestionariusz dla rodziców: RAZEM
Przebieg i efekty rozwoju dziecka/nastolatka	7. Tabela obserwacji dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>	7. Tabela obserwacji dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>	7. Tabela obserwacji dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>
	8. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>	8. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>	8. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>
	9. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>	9. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>	9. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>
	10. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Termometr emocji dziecka</i>	10. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Termometr emocji dziecka</i>	10. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Termometr emocji dziecka</i>
	11. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>	11. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>	11. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>
	12. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>	12. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>	12. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>
	13. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój moralny dziecka</i>	13. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Rozwój moralny dziecka</i>	
	14. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: Zaufanie i autonomia dziecka	14. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Inicjatywa dziecka	13. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Poczucie kompetencji u dziecka
	15. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Środowisko fizyczne w żłobku</i>	15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w przedszkolu</i>	14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>
	16. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Klimat w żłobku</i>	16. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w przedszkolu</i>	15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>
	17. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>System organizacji żłobka</i>	17. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>System organizacji przedszkola</i>	16. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>System organizacji szkoły</i>
	18. Kwestionariusz dla opiekunów: RAZEM	18. Kwestionariusz dla nauczycieli: RAZEM	17. Kwestionariusz dla nauczycieli: RAZEM
		19. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Strategie radzenia sobie przez dziecko w sytuacjach trudnych</i>	18. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Motywacja do uczenia się</i>
	20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji dziecka w przedszkolu</i>	19. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach trudnych</i>	
19. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Strategie adaptacji dziecka w żłobku/klubie dziecięcym</i>	21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Dziecko w grupie</i>	20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	
20. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Dziecko w grupie</i>	22. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Zadowolenie dziecka z przedszkola</i>	21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	
21. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Zadowolenie dziecka ze żłobka/klubu dziecięcego</i>	23. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Aktywność i postępy dziecka w przedszkolu</i>	22. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Zadowolenie ucznia ze szkoły</i>	
	24. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Dziecko w relacjach z dorosłymi</i>	23. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Aktywność i postępy ucznia w szkole</i>	
22. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Dziecko w relacjach z dorosłymi</i>	25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Gotowość dziecka do pójścia do szkoły	24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	
23. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: Gotowość dziecka do pójścia do przedszkola		25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Gotowość ucznia do przejścia do klasy IV	

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

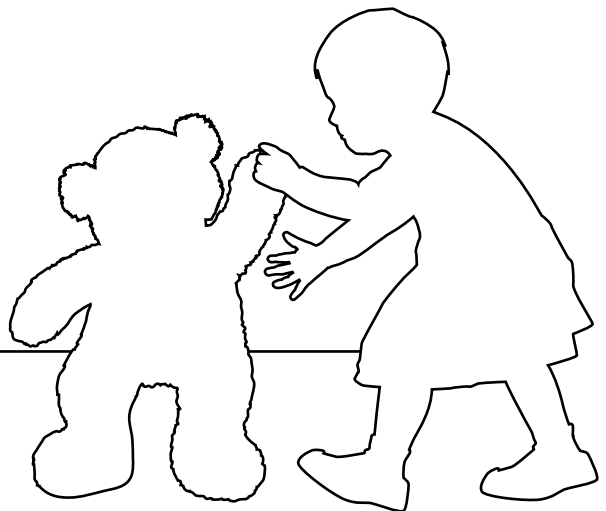
TOM 1

Monika Mielcarek, Aleksandra Ratajczyk

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju

Wczesne dzieciństwo

wiek: 0–2/3 lata

Redakcja serii Niezbędnik Dobrego Nauczyciela:
prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska, Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Autorzy Tomu 1 serii IV pt.: *Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania*
mgr Monika Mielcarek, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
mgr Aleksandra Ratajczyk, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Konsultacja merytoryczna:
prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska, Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie
dr Karolina Appelt, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzent:
prof. dr hab. Stanisław Kowalik, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Wydanie I Tom 1

Wszystkie tomy i pakiet narzędzi gotowe do druku dostępne na stronie:
<http://eduentuzjasci.pl/dziecko-nastolatek/>

Wydawca:
Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
Tel. +48 22 241 71 00; www.ibe.edu.pl

©Copyright by Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014
ISBN – 978-83-65115-00-3

Korekta, skład, łamanie, druk:
Business Point Sp. z o.o.
ul. Erazma Ciołka 11A/302
01-402 Warszawa
Tel. +48 22 188 18 72
biuro@businesspoint.pl
www.businesspoint.pl

Projekt okładki oraz koncepcja graficzna serii:
Beata Czapska, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Wzór pasów łowickich wykorzystanych w publikacji zainspirowany ilustracją z książki:
Świątkowska, J. (1953). *Strój łowicki*, seria „Atlas Polskich Strojów Ludowych”, t. 7, cz. IV Mazowsze i Sieradzkie, z. 2,
Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze

Publikacja została wydrukowana na papierze ekologicznym

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Dziecko jako uczestnik badania	9
1.1. Wprowadzenie	9
1.2. Źródła informacji o rozwoju dziecka	9
1.3. Pułapki monitorowania dzieci	11
1.4. Wskazówki	15
Rozdział 2. Jakość środowiska domowego dziecka	19
2.1. Wprowadzenie	19
2.2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i> (1)	20
2.3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i> (2)	21
2.4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i> (3)	22
2.5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń zabawy i nauki</i> (4)	23
2.6. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Katalog zabawek</i> (5)	24
2.7. Kwestionariusz dla rodziców: <i>RAZEM</i> (6)	26
Rozdział 3. Przebieg i efekty rozwoju dziecka	29
3.1. Wprowadzenie	29
3.2. Tabela obserwacji dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i> (7)	30
3.3. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i> (8)	31
3.4. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i> (9)	32
3.5. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Termometr emocji dziecka</i> (10)	32
3.6. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i> (11)	33
3.7. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i> (12)	34
3.8. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój moralny dziecka</i> (13)	35
3.9. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Zaufanie i autonomia dziecka</i> (14)	35
Rozdział 4. Jakość środowiska instytucjonalnego dziecka	39
4.1. Wprowadzenie	39
4.2. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Środowisko fizyczne w żłobku</i> (15)	39
4.3. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Klimat w żłobku</i> (16)	40
4.4. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>System organizacji żłobka</i> (17)	42
4.5. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>RAZEM</i> (18)	43

Rozdział 5. Funkcjonowanie dziecka w instytucji	47
5.1. Wprowadzenie	47
5.2. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Strategie adaptacji dziecka w żłobku/klubie dziecięcym</i> (19)	48
5.3. Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Dziecko w grupie</i> (20)	49
5.4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Zadowolenie dziecka ze żłobka/klubu dziecięcego</i> (21)	50
5.5. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Dziecko w relacjach z dorosłymi</i> (22)	50
5.6. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Gotowość dziecka do pójścia do przedszkola</i> (23)	51
Zakończenie	55
Korzystano z...	58

Kuba Iwaniec, 2,5 roku, SŁOŃCE, CHMURY I KWIAT

Wstęp

Zarówno codzienne uważne obserwowanie funkcjonowania dziecka, jak i monitorowanie przebiegu jego rozwoju w dłuższych odcinkach czasu w okresie wczesnego dzieciństwa to bardzo ważne zadania. Są one szczególnie istotne w pierwszych trzech latach życia, ponieważ jest to czas, z perspektywy całego życia, najbardziej dynamicznych i kluczowych zmian. Rozwój fizyczny, motoryczny, poznawczy i emocjonalny, także społeczny, moralny oraz rozwój mowy mają niestabilny przebieg, bywają w nich momenty wzrostu, spadku i utrzymującej się dłużej bądź krócej stabilizacji.

Z tego powodu bardzo łatwo jest popełnić błąd w ocenie postępów rozwojowych dziecka. Tylko wnikliwa obserwacja i zwracanie uwagi na kluczowe w tym okresie przejawy rozwoju oraz dzielenie się swymi spostrzeżeniami z innymi osobami zajmującymi się dzieckiem może:

- przynieść rzetelną informację dotyczącą różnych obszarów funkcjonowania dziecka
- umożliwić wstępną ocenę, czy dziecko rozwija się prawidłowo, czy też nie, i w związku z tym, czy należy poszukiwać dalszych informacji u specjalisty, by wiedzieć, jak postępować z dzieckiem

- pozwolić na zadowolenie z osiągniętych przez dziecko sukcesów i dać rodzicom oraz opiekunom podstawy do realizowania z powodzeniem podstawowych zadań opiekuńczych i wychowawczych oraz edukacyjnych.

Dzieci różnią się od siebie znacząco mimo podobnego wieku. Ich temperament, style interakcji z otoczeniem i ciekawość poznawcza mogą znacząco wpływać na tempo i efekty rozwoju w kolejnych tygodniach, miesiącach i latach. Bywa tak, że dziecko „książkowo” i podobnie do swych rówieśników rozwija się do drugiego roku życia, a potem następuje pewna zmiana, czasem zatrzymanie lub opóźnienie bądź przyspieszenie tempa rozwoju.

Nie wszystkie sprawności są osiągnięte przez wszystkie dzieci w tym samym czasie i w takiej samej kolejności, co często budzi niepokój rodziców. Powodować to mogą różne czynniki. Mogą one być zewnętrzne, takie jak np.: pojawienie się rodzeństwa, przewlekła choroba dziecka, pójście do żłobka, zwiększenie przez rodziców dyscypliny w domu, wzrost napięcia między rodzicami spowodowany chorobą jednego z nich bądź utratą pracy. Mogą to być także czynniki wewnętrzne, jak różne naturalne cechy wrodzone, które w interakcji

Wszystkie narzędzia, w postaci kwestionariuszy, opracowano w takiej formie, by można je było wydrukować. Dostępne są one w kolejności takiej, w jakiej omawiamy je w tym tomie, na stronie:

<http://eduentuzjasci.pl/dziecko-nastolatek/>

z owymi czynnikami zewnętrznymi doprowadzają np. do chwilowego spowolnienia bądź gwałtownego przyspieszenia rozwoju dziecka. Dlatego tak ważne jest nie tylko obserwowanie tych zmian, które dotyczą funkcjonowania dziecka w różnych obszarach, ale także zmian w jego najbliższym otoczeniu.

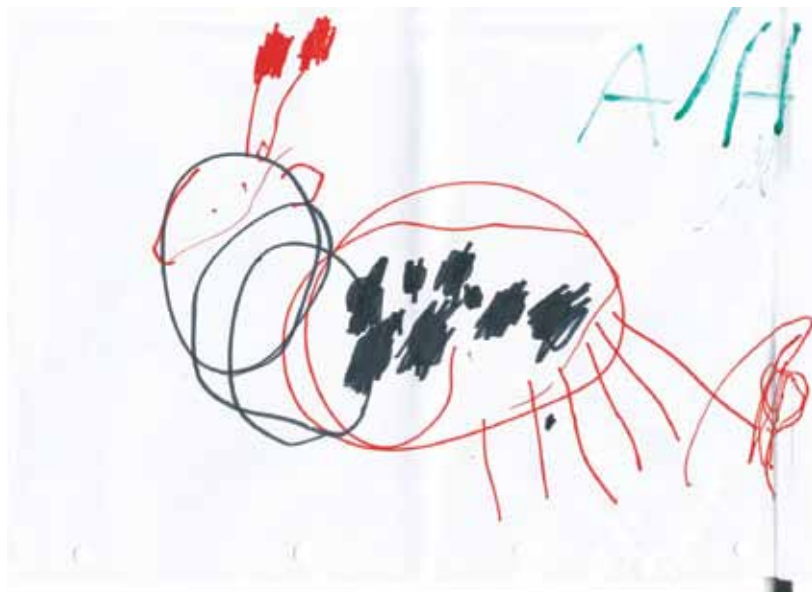
Chcemy pokazać dwie perspektywy monitorowania funkcjonowania i rozwoju dziecka. Pierwsza z nich zwraca uwagę na zindywidualizowany i bardzo dynamiczny tok jego osobistego i społecznego rozwoju, na jego zasoby, na to, co posiada i jak z tego korzysta. Druga perspektywa kładzie nacisk na zasoby społeczne i fizyczne otoczenia, w którym dziecko żyje, jest wychowywane i uczy się. Dopiero rozpoznanie zasobów dziecka w kontekście zasobów jego otoczenia pozwala trafnie odpowiedzieć na pytanie o to, co robić, by jak najlepiej wspomagać rozwój dziecka w warunkach, w których żyje. Z drugiej strony wskazuje również obszary w najbliższym środowisku, które można modyfikować, by jak najlepiej

zaspokajać zmieniające się potrzeby dziecka oraz wesprzeć je w realizacji zadań rozwojowych.

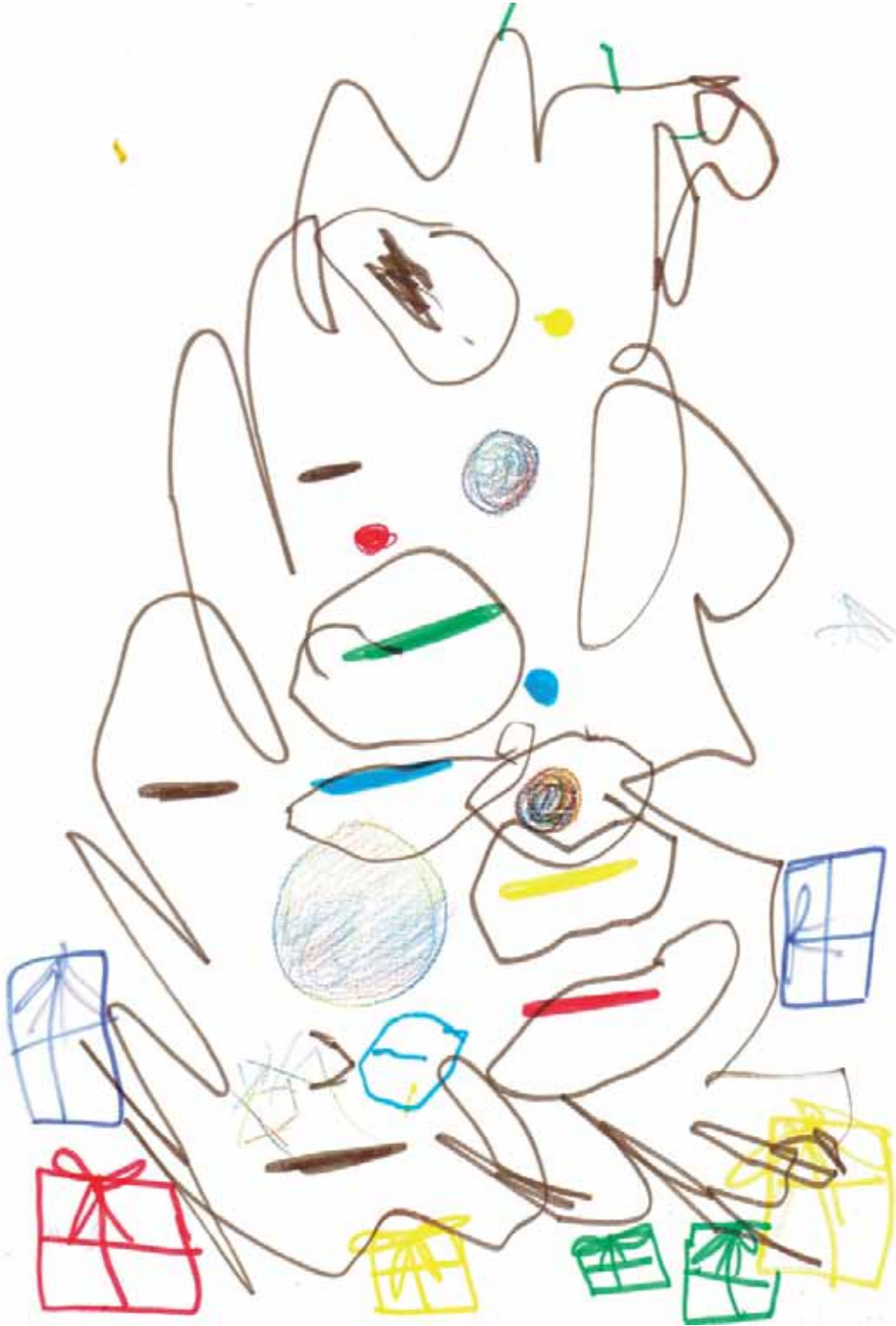
Proponujemy krótkie i proste w użyciu narzędzia do monitorowania czterech obszarów. Są to:

- jakość fizycznego i społecznego środowiska domowego
- jakość fizycznego i społecznego środowiska żłobka czy innej instytucji, do której małe dziecko uczęszcza
- przebieg i efekty rozwoju dziecka
- funkcjonowanie dziecka w żłobku bądź innej instytucji.

Wszystkie te obszary są ściśle ze sobą powiązane i wzajemnie oddziałują na siebie, stąd niezbędne jest monitorowanie ich wszystkich, aby uzyskać jak najbogatszy obraz warunków i efektów rozwoju dziecka, by z kolei w porę i w odpowiedni sposób postępować, dostosowując sposoby wychowywania, opieki i edukacji do jego potrzeb.

Liliana Piotrowska, 2,5 roku, BIEDRONKA

Mikołaj Zając, 3 lata, CHOINKA

Jadwiga

Jadwiga Appelt, 3 lata, KRUK

1

Rozdział

Dziecko jako uczestnik badania

1.1. Wprowadzenie

Jednym z najlepszych sposobów poznania dziecka i jego zasobów jest monitorowanie przebiegu rozwoju przeprowadzane przez najbliższych opiekunów przez dłuższy czas.

Obserwacja dziecka powinna być prowadzona bardzo szczegółowo, zwłaszcza w pierwszych tygodniach i miesiącach jego życia. Dynamicznie rozwijające się we wszystkich obszarach – fizycznie, poznawczo, emocjonalnie i społecznie – dziecko jest źródłem wielu informacji dla swoich rodziców. Informacje te mają kluczowe znaczenie dla szybkiego i trafnego rozpoznania jego potrzeb, ale także pewnych sfer jego funkcjonowania, z którymi może ono mieć większy niż jego rówieśnicy problem.

Ważne jest uzyskiwanie informacji z różnych źródeł, dzięki czemu stworzyć można pełen obraz rozwoju i jakości jego najbliższego otoczenia. Jednocześnie należy być ostrożnym przy wyciąganiu wniosków, ponieważ każde dziecko jest inne i w zależności od przyjmowanej perspektywy (rodzica, dziadków, lekarza, opiekunki) inaczej można dostrzec i oceniać

niektóre aspekty jego rozwoju. W związku z tym bardzo ważna jest świadomość błędów, często popełnianych przez dorosłych przy obserwacji. Umiejętność ich rozpoznania pozwoli im zapobiec i w związku z tym uzyskać bardziej adekwatny i jasny obraz dziecka i środowiska jego rozwoju.

Małe dziecko, szczególnie do końca 1 roku życia, niewiele jest w stanie zakomunikować swoim opiekunom wprost i za pomocą mowy, stąd najważniejsze źródła informacji o nim to inne osoby. W pierwszym rozdziale przedstawiamy rozmaite

źródła informacji o dziecku, z których czerpać mogą rodzice, dziadkowie, inni krewni, opiekunowie w domu oraz wychowawcy w żłobku czy w innej instytucji opiekuńczej bądź edukacyjnej. Przestrzegamy jednak przed pewnymi pułapkami, w które można wpaść. Podajemy też ogólne wskazówki – oddzielnie dla rodziców i oddzielnie dla

opiekunów – dotyczące tego, w jaki sposób przyglądać się rozwojowi dziecka, o czym pamiętać, a czego się wystrzeżać.

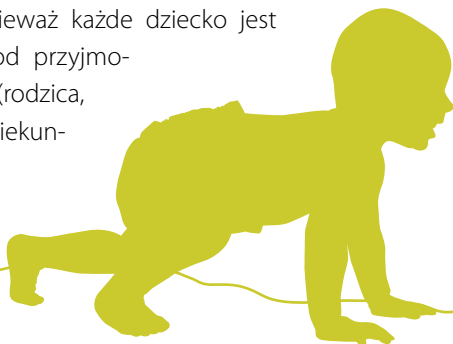
1.2. Źródła informacji o rozwoju dziecka

Monitoring to systematyczna analiza postępów dziecka w procesie jego rozwoju. Obejmuje on trzy obszary:

- **monitorowanie rozwoju dziecka** – obserwacja różnych obszarów rozwoju – lokomocji, komunikacji, rozwoju poznawczego i emocjonalnego; określamy wtedy, jak dziecko radzi sobie

Monitoring

Działania rodzica lub opiekuna mające na celu wnikliwą obserwację dziecka zarówno w codziennych sytuacjach (np. karmienie, zabawa, mycie, sen), jak i w sytuacjach nietypowych, także trudnych bądź rzadkich (np. wizyta u lekarza, wizyta nieznanym dziecku osób w domu).

z różnymi sytuacjami, na ile jest już samodzielne; monitorowanie rozwoju dziecka we wczesnym dzieciństwie bardzo często odbywa się w sposób naturalny, całe środowisko bacznie przygląda się pierwszym słowom i krokom małego człowieka

• **monitorowanie otoczenia społecznego**

– we wczesnym dzieciństwie środowisko społeczne jest systematycznie rozbudowywane – od diadycznej (w parze) relacji z matką w pierwszych godzinach życia aż do relacji rówieśniczych z obcymi dziećmi przed ukończeniem 3 roku życia; przebywając wśród innych (dorosłych i rówieśników), dziecko stale się uczy, jest niezwykle podatne na różne wpływy; pełna zależność od dorosłych sprawia, że we wczesnym dzieciństwie to właśnie ten obszar powinien podlegać częstym obserwacjom, ponieważ każda zmiana w środowisku społecznym pozostawia ślad w rozwoju dziecka

• **monitorowanie otoczenia fizycznego** – razem z otoczeniem społecznym tworzy kontekst rozwoju dziecka; obserwacja środowiska fizycznego bywa często pomijana, a jest istotna we wspieraniu dziecka w realizacji zadań rozwojowych; monitorowanie tego obszaru nie polega na ocenie wartości materialnej otoczenia, w którym żyje dziecko, ale na analizie jego funkcjonalności; we wczesnym dzieciństwie najważniejsze jest bezpieczeństwo najbliższego środowiska, zwłaszcza fizycznego; co ważne, różnorodność przedmiotów i ich dostępność wszechstronnie i bezpośrednio wspierają rozwój dziecka nie tylko przed ukończeniem 3 roku życia, ale jeszcze w szkole podstawowej.

Wzięcie pod uwagę tych trzech obszarów – wzajemnie ze sobą powiązanych – pozwala na uzyskanie nie tylko szerokiego obrazu warunków rozwoju dziecka, ale także wiedzy o zasobach potencjalnie

Tabela 1
Źródła informacji o dziecku

Rodzice i opiekunowie domowi	Nauczyciele i wychowawcy
<ul style="list-style-type: none"> • rodzice i opiekunowie domowi to najbardziej znaczące socjalizacyjnie dla dziecka osoby • obserwują zachowanie dziecka podczas typowych, codziennych czynności, podczas wspólnego spędzania czasu, zabaw z rodzeństwem czy wypełniania obowiązków domowych • są osobami, z którymi dziecko styka się w codziennych, naturalnych sytuacjach, zatem mają wiedzę na temat jego typowych zachowań • często jako pierwsi zwracają uwagę na zmiany w zachowaniu dziecka • są cennym źródłem informacji na temat otoczenia fizycznego i społecznego domu, a także przemian rozwojowych we wcześniejszych etapach życia, także w okresie przed narodzinami 	<ul style="list-style-type: none"> • obserwują dziecko podczas pobytu w żłobku/w innej instytucji, czyli w nowym dla niego otoczeniu • potrafią ocenić jakość środowiska instytucjonalnego zarówno pod kątem zasobów otoczenia fizycznego, jak i społecznego • potrafią ocenić funkcjonowanie dziecka w instytucji na tle funkcjonowania w tym miejscu innych dzieci w podobnym wieku • potrafią ocenić jakość interakcji dziecka z jego rodzicami i innymi domownikami kontaktującymi się ze żłobkiem/klubem dziecięcym • przy monitorowaniu rozwoju dziecka warto obserwację wychowawcy (nauczyciela) uzupełniać o obserwacje rodziców, dziadków i innych osób sprawujących nad nim opiekę w domu

ten rozwój wspierających i o czynnikach ryzyka potencjalnie ten rozwój zakłócających. Obszary te mogą być ujmowane z różnych perspektyw: dziecka, rodzica i innych osób (dorosłych i rówieśników). Pierwsze dni i tygodnie życia dziecka to czas, kiedy rodzice i opiekunowie uczą się rozumienia jego reakcji, zachowań i sposobu komunikowania swoich potrzeb. Zdobycie umiejętności „odczytywania” dziecka nie jest łatwe, szczególnie dla osób, które właśnie zostały rodzicami.

Kiedy dziecko zaczyna mówić, czynnikiem „dodanym” do rodzicielskiej obserwacji staje się rozmowa z nim. Pojawiające się trudności w bezpośredniej werbalnej komunikacji z dzieckiem powodują, że bardzo ważne jest zwracanie uwagi na informacje uzyskiwane od innych osób – dziadków, starszego rodzeństwa czy znajomych. Zarówno rodzice w domu, jak i wychowawcy w żłobku mają jedynie częściowy obraz zachowań dziecka, ponieważ spędzają z nim określoną liczbę godzin w ciągu dnia. Dlatego rzetelne monitorowanie dziecka odbywa się wtedy, gdy zestawiamy wszystkie dostępne źródła wiedzy na jego temat, i to od wszystkich osób z nim przebywających w różnych sytuacjach i porach dnia.

1.3. Pułapki monitorowania dzieci

Uświadomienie sobie przez opiekunów pułapek i zagrożeń, które mogą ich czekać podczas monitorowania rozwoju dzieci, pomoże w korzystaniu z przygotowanych przez nas narzędzi w sposób przemyślany i krytyczny. Każde narzędzie może stanowić punkt wyjścia

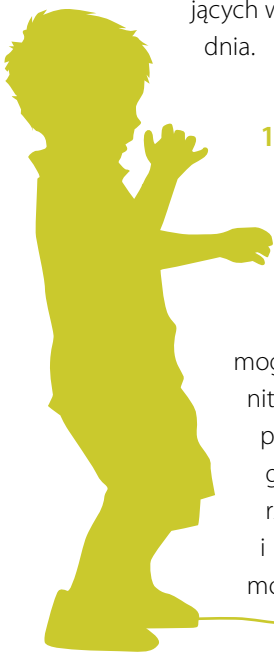
do stworzenia własnego arkusza obserwacji dziecka, który będzie powstawał w oparciu o nasze doświadczenia i będzie się sprawdzał w kolejnych etapach rozwoju dziecka.

Pułapka pokusy „profesjonalnego diagnozowania”

Podczas stosowania proponowanych przez nas narzędzi należy pamiętać, iż nie są to narzędzia profesjonalne, takie jakimi posługują się np. psycholog, pedagog, logopeda, lekarz czy pracownik socjalny. Są one przeznaczone do stałej obserwacji dziecka przez nieprofesjonalistów i pomocne przede wszystkim przy opracowywaniu metod pracy z nim. Może z nich skorzystać każdy – zarówno rodzic, jak i wychowawca w grupie żłobkowej czy klubie dziecięcym. Przy nazwie każdego z narzędzi jest wymieniony jego główny odbiorca – użytkownik. Narzędzia te można uznać za wstęp do pracy z dzieckiem. Każde dziecko rozwija się w inny sposób i ma inne, typowe dla siebie potrzeby edukacyjne, wynikające z jego potrzeb rozwojowych, zatem „diagnozowanie” nie może polegać na porównywaniu wyników kwestionariusza lub któregoś z pozostałych narzędzi z wynikami innych dzieci. Narzędzia nie mają służyć ocenie dziecka na tle innych, ale mają pomóc w monitorowaniu jego postępów w kolejnych etapach rozwoju. Mają również wskazać kierunek nadchodzących zmian i tym samym wesprzeć dziecko i pomóc mu w realizacji zadań rozwojowych z następnego etapu życia.

Pułapka etykietowania

Etykietowanie polega na ścisłym „trzymaniu się” uzyskanych wyników i charakteryzowaniu dziecka poprzez osiągnięte rezultaty. Proponujemy traktować kategorie zawarte w arkuszach jedynie jako pewne sugestie co do pola do pracy z dzieckiem.

Każda ocena zasobów dziecka i jego otoczenia powinna być formułowana bardzo ostrożnie, z uwzględnieniem konsekwencji, jakie niesie ujmowanie problemu dziecka w dany sposób i „przyklejanie” mu etykiety np. „łobuziaka” lub „leniuszka”. Bardzo trudno jest w kolejnych etapach rozwoju pozbyć się danej etykiety, gdy dziecko ciągle słyszy np.: „ale z ciebie niegrzeczny malec”. Często prowadzi to do wzmacniania negatywnych zachowań i sprawia, że inni ludzie, np. wychowawcy w późniejszych etapach edukacji, patrzą na dziecko przez pryzmat „przyklejonej” mu etykiety. Chcemy szczególnie podkreślić tę pułapkę ze względu na fakt, iż większość narzędzi opisuje funkcjonowanie dziecka w wieku około 3 lat. Opiekunom dzieci młodszych może być trudno odnaleźć odpowiedzi właściwe dla dziecka rocznego czy dwuletniego. W związku z tym zaznaczamy, że jeśli dziecko nie skończyło 1 roku życia, nie ma powodów do zmartwień – kwestionariusze wskazują to, co prędzej czy później, samodzielnie albo z pomocą innych osób dziecko opanuje.

Pułapka pośpiechu

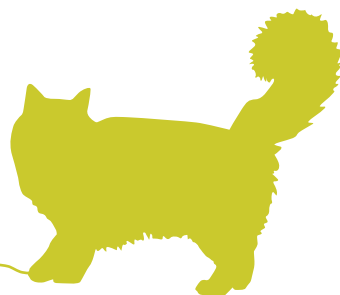
Monitorowanie powinno być przeprowadzane regularnie, bez pośpiechu i nadmiernego uogólniania. Ze względu na szybkość zachodzących w dziecku zmian dwa tygodnie mogą okazać się bardzo długim odstępem czasu. Brak systematyczności lub pośpiech mogą spowodować, że nasze obserwacje będą wydawały się niepokojące, a przez to mogą być powodem niepotrzebnych zmartwień i interwencji specjalisty. Przy każdym narzędziu zachęcamy do uważnego przyglądania się dziecku przez dłuższy czas. Pojedyncza obserwacja niesie ze sobą ryzyko popełnienia błędu. Chwilowa niedyspozycja nie oznacza poważnych problemów rozwojowych. Większość narzędzi polecamy wykorzystywać wielokrotnie, w odstępach kilkutygodniowych.

Pułapka nadmiernej generalizacji

Czasami pewne trudności dziecka w jakimś obszarze jego rozwoju prowadzą do tego, że opiekunowie zaczynają dostrzegać u niego problemy również w innych sferach jego życia. Prowadzi to często do wyłączenia dziecka z pewnych czynności „bo i tak sobie z tym nie poradzi” lub „on zawsze jest taki niegrzeczny”. Musimy dokładnie sprawdzić, w jakich sytuacjach sobie dziecko „nie radzi” lub jest „niegrzeczne”, czy tylko w domu lub tylko w żłobku, w jakich okolicznościach najczęściej się to dzieje i co może być źródłem takiego, a nie innego zachowania.

Pułapka wielu „specjalistów”

Mówiąc o specjalistach, mamy na myśli nie tylko babcię, ciocię i siostry, ale i podręczniki lub modne poradniki, które „wiedzą najlepiej”, jak powinno wyglądać i zachowywać się dziecko w określonym wieku. Zachęcamy do konsultowania swoich obserwacji z innymi bliskimi dziecku osobami, jednak podchodzimy do tego z pewną ostrożnością. Każda z tych osób chce jak najlepiej, jednak opieka, wychowywanie i kształcenie dzieci w dzisiejszych czasach może wyglądać inaczej niż 10, 20 czy 30 lat temu. Autorzy żadnego podręcznika nie są też w stanie adekwatnie rozpoznać potrzeb i możliwości naszego dziecka, dlatego sztywne trzymanie się otrzymywanych wyników nie ma sensu. Zachęcamy do krytycyzmu i do refleksji nad radami najbliższych oraz nad treściami zawartymi w różnych podręcznikach (również tym) czy – szczególnie – w Internecie.

TROCHĘ TEORII...

Błędy popełniane przy obserwacji i analizie informacji

Stosowanie obserwacji jako metody badawczej obciążone jest ryzykiem popełnienia w sposób niezamierzony przez każdego – rodzica, nauczyciela czy psychologa lub pedagoga – kilku błędów. Dzięki świadomości, iż istnieje możliwość popełnienia tych błędów, jesteśmy ostrożniejsi przy wydawaniu sądów.

Możemy wskazać pięć typowych błędów towarzyszących obserwacji oraz analizie uzyskanych w ten sposób informacji.

1. BŁĄD ŁAGODNOŚCI

Co to znaczy?

Ten błąd możemy popełnić wtedy, gdy oceniając zachowanie dziecka, czynimy to bardzo łagodnie, wyrozumiale i na jego korzyść, pomijając zachowania, które, obiektywnie oceniając, mogą sygnalizować trudności.

Przykład dla wychowawcy

W grupie żłobkowej jest dziecko, którego rodziców dobrze znasz i lubisz. Z tego powodu darzysz je większą sympatią i nie zwracasz mu uwagi, nawet gdy się gorzej zachowuje, dajesz mu więcej swobody niż innym dzieciom. Takie samo negatywne zachowanie innego dziecka prowadzi do twojej interwencji i w konsekwencji ukarania dziecka lub przynajmniej zwrócenia mu uwagi.

Przykład dla rodzica

Mimo że opiekunka w żłobku mówiła ci, iż dziecko powinno już nauczyć się korzystać z nocnika (jako jedyne w grupie jeszcze tego nie robi), ty i tak uważasz, że ma jeszcze na to czas i nie ma nic złego w używaniu pieluszek. Sądzisz, że to paniom nie chce się go odpowiednio często przebierać.

Co robić?

- Zaproponuj obserwację dziecka innej osobie, a potem porównaj tę ocenę ze swoją i wyciągnij wnioski.
- Pamiętaj, iż szybkie dostrzeżenie pewnych trudności u dziecka pozwala na podjęcie działań, które będą zapobiegały pojawianiu się ewentualnych problemów rozwojowych.

2. BŁĄD TENDENCJI CENTRALNEJ

Co to znaczy?

Ten błąd polega na zapominaniu, że „każde dziecko jest inne” i częstym spostrzeganiu, iż dziecko zachowuje się typowo, tak jak dzieci w jego wieku w grupie żłobkowej, z sąsiedztwa. Zagrożeniem jest możliwość przeoczenia sygnałów zakłóceń w przebiegu rozwoju dziecka.

Przykład dla wychowawcy

Kiedy masz ocenić zachowanie dziecka – wskazać jego zasoby i słabsze strony lub to, czym szczególnie wyróżnia się na tle grupy – trudno jest ci to zrobić. Często wydaje ci się, że dane dziecko zachowuje się tak jak jego rówieśnicy, nie jesteś w stanie dostrzec tego, w czym jest lepsze od innych bądź słabsze, a nawet – czym się po prostu różni.

Przykład dla rodzica

Często masz wrażenie, że dziecko zachowuje się tak samo jak jego rodzeństwo, kiedy było w tym samym wieku, dzieci krewnych, sąsiadów czy znajomych. Masz kłopot ze wskazaniem jego indywidualnych cech, odmiennych od cech innych dzieci w podobnym wieku.

Co robić?

- Jak najczęściej korzystaj z tych narzędzi do obserwacji, które pozwalają „uchwycić” zachowanie dziecka w różnych kategoriach i przyporządkować je do różnych opisów – ważne, aby nie były to kategorie „0–1”, „tak–nie”, czyli „dziecko bez trudności – dziecko z trudnościami”, a opisujące różne możliwe tendencje w zachowaniu.
- Obserwuj dziecko w różnych sytuacjach i o różnych porach dnia i porównuj swoje spostrzeżenia.

3. EFEKT HALO (EFEKT AUREOLI)

Co to znaczy?

Ten błąd polega na tendencji do oceniania całego zachowania dziecka na podstawie jakiejś jednej jego cechy, która robi na nas wrażenie, bądź na podstawie ogólnego wrażenia, jakie dziecko na nas wywiera.

Przykład dla wychowawcy

Amelka jest drobną blondynką o kręconych włosach, ładnie ubraną i bardzo grzeczną. Oceniasz ją przez pryzmat tych pozytywnych cech i nie jesteś w stanie wskazać jej słabszych stron, chociaż widzisz, że niechętnie bawi się z innymi dziećmi i często płacze, kiedy rodzice przyprowadzają ją do żłobka.

Przykład dla rodzica

Julek jest złośliwy wobec swojej starszej siostry; zawsze sprawia nam kłopoty, nie możemy sobie z nim poradzić.

Co robić?

- Zastanów się, pod jakim kątem chcesz obserwować dziecko, na co chcesz zwrócić uwagę, i oddziel to od innych spraw.
- Nie doszukuj się w zachowaniu dziecka cech, które mogą pasować do twojego „obrazu” jego zachowania, a których w rzeczywistości dziecko nie ujawnia.

4. BŁĄD BLISKOŚCI

Co to znaczy?

Ten błąd polega na tym, że gdy obserwujesz dziecko przez pewien czas, wydaje ci się, że niewiele się zmienia w jego zachowaniu – nie widać ani poprawy w poziomie wykonywania zadania, ani jego obniżenia.

Przykład dla wychowawcy

Trudno jest, według ciebie, zaobserwować zmiany w zachowaniu dziecka. Odnosisz wrażenie, że postępuje ono podobnie w różnych sytuacjach, nie widać ani poprawy, ani pogorszenia w jego zachowaniu.

Przykład dla rodzica

Czasem wydaje ci się, że dziecko nie robi żadnych postępów i nie uczy się niczego nowego.

Co robić?

- Obserwuj dziecko w różnych sytuacjach w różnych porach dnia.
- Systematycznie prowadź oddzielne dla różnych aspektów rozwoju dzienniczki obserwacji i zapisuj to, co dostrzegasz.
- Wracaj często do poprzednich obserwacji i porównuj je z aktualnymi.

5. BŁĄD KONTRASTU

Co to znaczy?

Ten błąd polega na przypisywaniu dzieciom cech przeciwnych do tych, które się spostrzega u siebie samego.

Przykład dla wychowawcy

Często wydaje ci się, że dzieci w grupie – w przeciwieństwie do ciebie – są bardzo uparte i trudno jest dojść z nimi do porozumienia.

Przykład dla rodzica

Często odnosisz wrażenie, że dziecko – w przeciwieństwie do ciebie – nie potrafi dbać o porządek i jest źle zorganizowane.

Co robić?

- Kiedy zauważasz u dziecka pewną tendencję w zachowaniu, pytaj o zdanie na ten temat inne osoby, które również mają z nim kontakt – może ci się tylko tak wydawać, możesz nie zauważać pewnych cech, a inne wyolbrzymiać.

Opracowanie: Marta Molińska, Małgorzata Rękosiewicz i Monika Mielcarek na podstawie: Brzezińska i Brzeziński, 2011.

1.4 . Wskazówki

Monitorowanie rozwoju dziecka nie jest prostym zadaniem, szczególnie w pierwszych miesiącach jego życia, kiedy dopiero je poznajemy. Wynika to z jednej strony z bardzo wielu zmian, które w krótkim czasie zachodzą w różnych obszarach aktywności

dziecka, i z wielu czynników na nie wpływających, z drugiej strony wiąże się z brakiem czasu rodziców i opiekunów dziecka, którzy mają wiele innych obowiązków. Aby poszerzyć zasięg monitorowania, proponujemy dekalog wskazówek dla rodziców i wychowawców, który będzie pomocny w korzystaniu z zaproponowanych przez nas narzędzi.

DO ROZWAŻENIA I ZAPAMIĘTANIA...

10 dobrych rad dla rodziców i opiekunów domowych: Jak lepiej poznać dziecko?

1. Spędzaj z dzieckiem jak najwięcej czasu, obserwuj je podczas wykonywania różnych, także wspólnych czynności, angażuj się w jego zabawy.
2. Zachęcaj dziecko do uczestniczenia i pomocy w codziennych obowiązkach, np. pomocy w przygotowaniu śniadania czy pracy w ogrodzie.
3. Rozmawiaj z dzieckiem o tym, co razem robicie, zadawaj pytania i daj dziecku czas, by mogło się spokojnie wypowiedzieć.
4. Daj dziecku swobodę w wyborze sposobu spędzania czasu wolnego (zabawa, spacer, wspólne z dziadkiem prace plastyczne) i motywuj je do samodzielnego kontaktu z rówieśnikami.
5. Nie wyręczaj dziecka – jeśli to już możliwe, niech się samo ubiera, sprząta swoje zabawki i odnosi talerz po skończonym posiłku.
6. Rozmawiaj z dzieckiem o emocjach i relacjach międzyludzkich, nie unikaj tematów tabu, np. skąd się biorą dzieci.
7. Włączaj dziecko w podejmowanie decyzji, np. w co ma dzisiaj się ubrać lub co przygotować na obiad.
8. Stwarzaj okazje do zabawy z rówieśnikami, np. chodź z dzieckiem na spacer w miejsca, w których można spotkać inne małe dzieci, zapraszaj do domu kolegów dziecka ze żłobka lub z sąsiedztwa.
9. Zabieraj dziecko ze sobą do różnych instytucji użytku publicznego (sklepy, banki, restauracje, kina, teatry), aby mogło poznać specyfikę ich funkcjonowania.
10. Rozmawiaj z innymi opiekunami dziecka: dziadkami, wychowawcami w żłobku. Staraj się porównać informacje o zachowaniu dziecka pochodzące z różnych źródeł.

DO ROZWAŻENIA I ZAPAMIĘTANIA...

10 dobrych rad dla wychowawców i opiekunów pozadomowych: Jak lepiej poznać wychowanków?

1. Systematycznie obserwuj dzieci w grupie.
2. Powtarzaj co jakiś czas obserwowanie danego dziecka oraz zapisuj informacje o nietypowych zachowaniach czy nagłych skokach rozwojowych u poszczególnych dzieci.
3. Projektuj różnorodne zabawy, które pozwolą wykazać się wszystkim dzieciom, a szczególnie najmłodszym w grupie.
4. Pamiętaj, że funkcjonowanie dziecka w żłobku zależy w dużej mierze od sytuacji panującej w domu.
5. Rozmawiaj regularnie z rodzicami dzieci, staraj się dowiedzieć, jaką dana rodzina ma sytuację.
6. Rozmawiaj o dzieciach z innymi opiekunami, nie przywiązuj się do swoich hipotez.
7. Dbaj, by sala była dostosowana do potrzeb dzieci i zapewniała im bezpieczeństwo.
8. Angażuj dzieci we wspólne zabawy, ale daj im możliwość indywidualnej zabawy, która jest charakterystyczna dla dzieci w tym wieku.
9. Rozmawiaj z dziećmi, zadawaj im pytania i daj możliwość na nie odpowiedzieć przede wszystkim tym dzieciom, które słabo mówią.
10. Pamiętaj o tym, co czeka dziecko w dalszej perspektywie, o nadrzędnych celach edukacji w wieku przedszkolnym, np. rozwinięcie motoryki małej, praca w grupie, wpieranie samodzielności itp.

Kuba Iwaniec, 2,5 roku

Liliana Piotrowska, 2 lata, RAKIETA, TATA, MAMA I LILI

Zuzanna Mielcarek, 3,5 roku, DZIEWCZYŃKA

Julek Mielcarek, 3,5 roku, DROGA Z DOMU DO PRZEDSZKOLA

2 Rozdział

Jakość środowiska domowego dziecka

2.1. Wprowadzenie

Rodzina jest podstawowym miejscem pielęgnacji dziecka i opieki nad nim, a także socjalizacji pierwotnej. Ta najmniejsza jednostka społeczna uczy reguł zachowań międzyludzkich i wprowadza dziecko w życie społeczne. Powinna przede wszystkim pełnić funkcję „bezpiecznej bazy”, do której dziecko wraca, gdy świat zewnętrzny zaczyna przytłaczać je swoim ogromem i różnorodnością. To od najbliższych opiekunów i jakości sprawowanej przez nich opieki rodzicielskiej w dużym stopniu zależy rozwój dziecka w różnych sferach jego życia. Jakość doświadczanej przez dziecko opieki ma decydujące znaczenie prze-

de wszystkim dla rozwijającej się zdolności do samoregulacji, która zasadniczo wpływa na zakres eksploracji, poznawania świata oraz na sposób radzenia sobie z przeszkodami i trudnościami.

To właśnie w niemowlęctwie na podstawie doświadczeń wynikających z rodzaju otrzymywanej opieki kształtują się wzorce przywiązania, które są fundamentem jakości funkcjonowania społecznego i poznawczego dziecka. Od 2 roku życia potrzebuje ono coraz większego zróżnicowania w swoich doświadczeniach społecznych. Coraz większą rolę zaczynają odgrywać kontakty z rówieśnikami, starszymi dziećmi oraz innymi dorosłymi. Gdy dziecko nie uczęszcza do żłobka ani nie ma rodzeństwa, rodzice powinni szczególnie zadbać o to, aby miało możliwość nawiązywania relacji z osobami w różnym wieku w swoim otoczeniu.

W rozdziale tym proponujemy narzędzia, które zwrócą uwagę rodziców i opiekunów na aspekty życia domowego istotne z perspektywy rozwoju, edukacji i wychowania małego dziecka.

WAŻNE...

- Relacje z innymi ludźmi są dla dziecka nie tylko czynnikiem wspomagającym jego rozwój społeczny, ale także emocjonalny i w dużym stopniu poznawczy.
- Dziecko uczy się w obecności innych, dzięki nim i z ich pomocą.
- Choć interakcje społeczne małego dziecka wyrażają się często w formie prostych zachowań (naśladowanie dorosłych, wymiana przedmiotów), to niejednokrotnie odzwierciedlają one złożone operacje umysłowe, jakich wtedy dokonuje.

Tabela 2**Zadania rozwojowe, cele opieki i wychowania we wczesnym dzieciństwie i proponowane narzędzia dla rodziców dziecka**

Zadania rozwojowe	Cele opieki i wychowania w domu	Narzędzia
Wzrost autonomii w regulacji napięcia	<ul style="list-style-type: none"> zaspokojenie potrzeby bliskości i więzi oraz potrzeby autonomii i samodzielności bycie w pobliżu – w zasięgu wzroku dziecka, by mogło łatwo uzyskać wsparcie opiekuna, gdy będzie tego potrzebowało 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i> Kwestionariusz dla rodziców: <i>RAZEM</i>
Kontrola nad impulsami	<ul style="list-style-type: none"> uczenie dziecka sygnalizowania swoich potrzeb w sposób zrozumiały dla innych pomoc w zaspokajaniu potrzeb fizjologicznych i psychicznych uczenie dziecka zasad higieny i dbania o siebie: samodzielnego mycia się, w tym mycia zębów, czesania, przeprowadzenie treningu czystości 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>
Sygnalizowanie własnych potrzeb i wyrażanie woli	<ul style="list-style-type: none"> uczenie dziecka stopniowego dostosowywania się do reguł społecznych i rytmu dnia rodziny zwiększanie udziału dziecka w podejmowaniu decyzji, przyzwolenie na dokonywanie własnych „małych” wyborów 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i> Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>
Eksploracja	<ul style="list-style-type: none"> przygotowanie bezpiecznej przestrzeni do zabawy dbanie o coraz większe zróżnicowanie środowiska domowego i przydomowego 	<ul style="list-style-type: none"> Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń zabawy i nauki</i> Kwestionariusz dla rodziców: <i>Katalog zabawek</i>

2.2. Kwestionariusz dla rodziców: *Środowisko fizyczne w domu i wokół domu*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 1

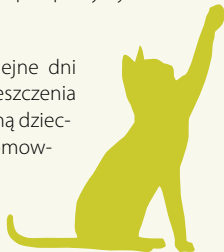
Przygotowany kwestionariusz służy do oceny liczby i jakości zasobów środowiska fizycznego w domu i wokół domu. Na środowisko to możemy patrzeć pod kątem liczby, zróżnicowania i rodzaju ofert, jakie domownicy stawiają przed dzieckiem. Zróżnicowane co do rodzaju i stopnia trudności oferty sprawiają, że dziecko może nabywać rozmaitych umiejętności i zdobywać poczucie inicjatywy i samodzielności oraz sprawstwa.

Najczęściej pojawia się odpowiedź „Nie”

- Warto się zastanowić, czy nie wprowadzić zmian w otoczeniu domowym, jednak należy pamiętać, że gorsze warunki finansowe czy mała powierzchnia mieszkania nie stanowią tutaj zasadniczej przeszkody.
- Czasami wystarczy wprowadzić jedynie drobne zmiany, zastosować nowe rozwiązania, które uzupełnią to, czego dziecku brakuje.
- Spokojnym miejscem do zabawy nie musi być oddzielny pokój, a np. specjalnie wydzielone miejsce w dowolnym pokoju lub kuchni.
- Warto zaangażować dziecko we współpracę i razem postarać się wymyślić rozwiązania, które sprawią, że przestrzeń wokół dziecka będzie funkcjonalna i bezpieczna.

Najczęściej pojawia się odpowiedź „Trudno powiedzieć”

- Być może nie zwracaliście dotąd uwagi na to, jak wygląda i jak urządzona jest przestrzeń w domu i wokół niego – spróbujcie na to wszystko spojrzeć z perspektywy małego dziecka.
- Spróbujcie poobserwować przez kolejne dni swój dom – wszystkie jego pomieszczenia – oraz przestrzeń wokół niego dostępną dziecku. Porozmawiajcie o tym w gronie domowników i ponownie odpowiedzcie na pytania kwestionariusza.

Najczęściej pojawia się odpowiedź „Tak”

- Dziecko ma wiele miejsca w domu do zabawy i swobodnego poznawania najbliższego otoczenia; taka organizacja przestrzeni sprzyja podsyłaniu ciekawości świata i inicjatywy w podejmowaniu wyzwań.
 - Warto jednak pamiętać, że z wiekiem potrzeby i możliwości kilkulatka zmieniają się, dziecko więcej rozumie, lepiej kontroluje swoje zachowanie, a jednocześnie ma coraz większe możliwości manipulacji i dostania się do określonych miejsc, co zmienia rodzaj ryzyka związanego z niezabezpieczonymi obszarami w domu i wokół niego.

2.3. Kwestionariusz dla rodziców: Środowisko społeczne dziecka

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 2

We wczesnym dzieciństwie dom to główne miejsce nawiązywania relacji dziecka z innymi osobami,

dlatego to, co się w nim dzieje, ma największe znaczenie dla rozwoju społecznego. Należy więc zadbać o możliwość wzmacniania istniejących już więzi i poszerzania ich o nowo poznane osoby. Kwestionariusz stanowi podstawę do refleksji nad środowiskiem społecznym, w którym rozwija się dziecko w okresie wczesnego dzieciństwa.

Najczęściej pojawiają się odpowiedzi „Nigdy” lub „Rzadko”

- Odpowiedź „nigdy” lub „rzadko” jest przede wszystkim wskazówką i zachętą do większej aktywności opiekunów w tym obszarze – np. włączaj dziecko w planowanie wspólnych aktywności, pozwalaj mu na spotkanie się z kolegami i koleżankami ze żłobka poza zajęciami, zapraszaj do domu znajomych z dziećmi, aby dać możliwość swojemu dziecku na przebywanie i zabawę z rówieśnikami.
- Bardzo ważne są również spotkania wielopokoleniowe z rodziną, dziadkami.
- Staraj się zabierać dziecko do różnych instytucji publicznych, aby miało ono możliwość zapoznać się ze specyfiką ich funkcjonowania.

Najczęściej pojawiają się odpowiedzi „Czasami”

- Odpowiedź „czasami” to informacja, że należy zwiększyć swoją aktywność w tym obszarze zgodnie ze wskazówkami

zawartymi w charakterystyce środowiska społecznego w kwestionariuszu.

Najczęściej pojawiają się odpowiedzi „Często” lub „Cały czas”

- Wskazuje to na środowisko domowe sprzyjające nawiązywaniu relacji z innymi osobami oraz o rozbudowanej sieci kontaktów społecznych dziecka również poza domem czy żłobkiem.
- Warto dalej dbać o te kontakty, z dorosłymi oraz dziećmi, zapraszając innych do własnego domu czy zachęcając dziecko do zabaw na dworze w towarzystwie koleżanek i kolegów.

Niezależnie od tego, jakie są odpowiedzi, trzeba pamiętać o tym, że najważniejsze jest bezpieczeństwo dziecka. Kontakt z innymi ludźmi czasami bywa, nawet dla osoby dorosłej, bardzo stresujący – tym bardziej małe dziecko nie będzie w stanie samodzielnie sobie z tym poradzić, musimy mu towarzyszyć w procesie socjalizacji, szczególnie w początkowych doświadczeniach.

2.4. Kwestionariusz dla rodziców: Sposoby wychowywania dziecka

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 3

Małe dzieci wymagają bardzo dużo uwagi, kontroli i opieki, zaangażowania ze strony dorosłego, właśnie dlatego że są małe, bezbronne i zależne w zaspokajaniu swych potrzeb od dorosłych opiekunów. Można wskazać tu kilka ważnych z tego punktu widzenia obszarów:

- **opieka** – okazywanie miłości i wsparcia, szacunek dla indywidualności dziecka

- **zaangażowanie** – poświęcanie dziecku czasu, uczestniczenie w jego życiu (wspólna zabawa, wspólne posiłki)
- **wymagania** – ustalenie granic, reguł i norm panujących w rodzinie i konsekwentne ich egzekwowanie
- **wspieranie dziecka** – pomoc i rada, jak rozwiązać dany problem.

W proponowanym kwestionariuszu, przeznaczonym głównie dla rodziców dzieci w wieku od 2 do 3 lat, wypisano przykłady tego, jak może zachowywać się i czuć dziecko przystępujące do różnorodnych zadań – zabawy, wykonywania obowiązków domowych, ulubionych zajęć. Styl wychowawczy rodzica powinien być dostosowany do tego, czy dziecko posiada umiejętności potrzebne do wykonania zadania oraz czy ma ochotę i potrafi je wykonać. Taka elastyczność nie tylko stanowi najlepszą pomoc dla dziecka, ale także ułatwia komunikację między rodzicami a dziećmi. Jest też źródłem satysfakcji rodziców w kontaktach z dzieckiem.

NISKA ELASTYCZNOŚĆ

Co to znaczy?

- Masz problem z dopasowaniem swojego zachowania do umiejętności dziecka i jego chęci do wykonania zadania.
- Dziecko może się poczuć pozostawione samemu sobie, szczególnie w sytuacjach, z którymi sobie nie radzi, lub z zadaniami, które wykonuje po raz pierwszy.
- Może też być za mało motywowane do działania.
- Może spędzasz zbyt mało czasu z dzieckiem i niezbyt dobrze orientujesz się w jego potrzebach.

Co robić?

- Spędzać więcej czasu z dzieckiem, aby móc rozpoznać jego słabe i mocne strony, jego zainteresowania, to jak szybko zaczyna się nudzić daną czynnością, a co je wciąga bez reszty.
- Wspierać, gdy popełnia błędy, wskazywać, jakie są sposoby wykonania zadania, gdy dziecko podejmuje się wykonania czynności po raz pierwszy lub nie radzi sobie z nią.
- Zadawać pytania o to, co stanowi problem, czego dziecku potrzeba.

PRZECIĘTNA ELASTYCZNOŚĆ

Co to znaczy?

- Można powiedzieć, że twoje zachowanie jest zwykle w połowie dopasowane do potrzeb dziecka.
- Czasami nie rozpoznajesz, że dziecko nie nabyło jeszcze wystarczających umiejętności i potrzebna jest mu twoja rada i podpowiedź, jak należy się zabrać do pracy, aby wykonać ją dobrze.
- Z drugiej strony, może mu brakować twojego wsparcia emocjonalnego, zachęcania do działania, oparcia – szczególnie przy porażkach.

Co robić?

- Przyglądać się dziecku i dopytywać, co stanowi problem.
- Gdy zadanie przerasta dziecko, cierpliwie wytłumaczyć mu i samemu pokazać, jak należy je wykonać.
- Wycofywać się dopiero, gdy dziecko nabierze wprawy w nowej umiejętności.
- Pocieszać w niepowodzeniach, zachęcać do dalszych działań mimo błędów i porażek.

WYSOKA ELASTYCZNOŚĆ

Co to znaczy?

- Dopasowujesz swoje zachowanie do umiejętności dziecka i jego chęci do wykonania zadania.
- Jeśli dziecko zarówno posiada umiejętności, jak i czuje się pewnie, zostawiasz mu zadanie do samodzielnego wykonania.
- Gdy dziecko potrafi coś zrobić, ale nie ma na to ochoty, wspierasz je, zachęcasz do działania.
- Gdy nie potrafi wykonać zadania, ale jest do tego chętne, tłumaczysz mu, na czym zadanie polega, sprawdzając, czy sobie z nim radzi.
- Gdy wykonuje zadanie po raz pierwszy albo sobie z nim nie radzi, służysz pomocą i wsparciem, aby nie zniechęcało się porażkami.

Co robić?

- Dalej reagować podobnie jak dotąd, gdy dziecko sygnalizuje swe potrzeby – starać się nie przeoczyć sytuacji, gdy np. staje przed zbyt trudnym zadaniem i potrzebuje wsparcia dorosłego, a samo tej pomocy nie poszukuje.
- Wnikliwie obserwować dziecko szczególnie w nowych dla niego sytuacjach.
- Gdy dziecko sobie radzi, nie włączać się w jego działania.
- Gdy dziecko sobie nie radzi, nie udzielać mu od razu pomocy, raczej zachęcać do tego, by samo tej pomocy szukało wokół siebie.
- Chwalić dziecko za wszelkie próby samodzielności.

2.5. Kwestionariusz dla rodziców: Domowa przestrzeń zabawy i nauki

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 4

We wczesnym dzieciństwie to dom rodzinny jest głównym miejscem, w którym przebywa dziecko. Na tym etapie najważniejsze jest zapewnienie bezpieczeństwa, a równocześnie swobody, co stanowi warunek konieczny poznawania i odnajdywania się w przestrzeni domowej. Każde dziecko niezależnie od wieku potrzebuje swoje-

go miejsca, które będzie jego „enklawą” – własny pokój albo kącik, łóżeczko, miejsce przy stole. Przestrzeń przeznaczona dla dziecka z jednej strony musi być bezpieczna, a z drugiej zachęcająca, pełna ofert, które „zaproszą” je do zabawy, będącej w tym wieku podstawową formą nauki. Proponowany kwestionariusz pozwoli scharakteryzować domową przestrzeń dziecka do zabawy i nauki. Odpowiedzi na pytania pomogą określić, czy miejsca, w których dziecko przebywa i bawi się, są dla niego odpowiednie, dopasowane do jego potrzeb.

Najczęściej pojawia się odpowiedź „Nie”

- Spróbuj zastanowić się, jaki wpływ ma na dziecko przestrzeń fizyczna i w czym może mu ona utrudniać zabawę lub pracę twórczą.
- Małe dziecko nie panuje nad swoją uwagą, nie jest w stanie się skupić, gdy dociera do niego wiele bodźców, takich jak hałas, złe oświetlenie (np. telewizor, różne zabawki, inne dzieci) – niedogodności w otoczeniu fizycznym utrudniają mu (tak samo jak osobie dorosłej) zabawę, a dodatkowo sprawiają, że bywa rozdrażnione.
- Warto zwrócić uwagę, że zmiany w otoczeniu fizycznym zwykle nie wymagają żadnych nakładów finansowych, wystarczy odpowiednio ustawić maty, huśtawki, mały stół do zabawy i pracy twórczej lub dobrze zorganizować rodzinie czas, czyli towarzyszyć małemu dziecku w jego działaniach.

Najczęściej pojawia się odpowiedź „Trudno powiedzieć”

- Prawdopodobnie domowa przestrzeń zabawy w pełni odpowiada potrzebom dziecka.

- Mimo to w dalszym ciągu ją obserwuj, zwracaj szczególną uwagę na wzmacnianie w dziecku nawyków samodzielnego zarządzania tą przestrzenią, przygotowywania sobie zabawek, a następnie – po zakończeniu zabawy – posprzątania miejsca, w którym przebywało.
- Zwracaj większą uwagę na to, gdzie dziecko najczęściej się bawi i jakie panują w tym miejscu warunki.

Najczęściej pojawia się odpowiedź „Tak”

- Dziecko ma optymalną przestrzeń do zabawy i nauki, może w odpowiednich warunkach wykonywać codzienne czynności oraz rozwijać się w bezpiecznym otoczeniu.
- Odpowiednie dopasowanie otoczenia do potrzeb rozwojowych dziecka jest sygnałem dla rodziców, że potrafią w elastyczny sposób „podążać” za nim.
- Warto jednak zwrócić uwagę, że należy stale monitorować środowisko fizyczne w domu i w razie konieczności wprowadzać zmiany – przestrzeń dopasowana do dziecka w wieku 12 miesięcy jest już mało atrakcyjna dla trzylatka.

2.6. Kwestionariusz dla rodziców: Katalog zabawek

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 5

Organizacja całego domu jest bardzo ważna, kiedy jednak małe dziecko zaczyna manipulować przedmiotami, należy zwracać uwagę na to,

czym się bawi i co znajduje się w jego najbliższym otoczeniu. Wśród różnych przedmiotów w świecie dziecka miejsce szczególne zajmują zabawki – są one interesującymi kolorowymi przedmiotami, które mają za zadanie m.in. zainteresować dziecko i dać mu możliwość rozwoju najpierw motoryki dużej i małej, a potem coraz bardziej złożonych umiejętności.

Funkcje zabawek w zależności od wieku dziecka

Dziecko do 1 roku życia

- ważny kontakt z przedmiotami dającymi różnorodne wrażenia zmysłowe, a więc o różnych wzorach, kolorach i fakturach, wydających różne dźwięki

Dziecko w 2 roku życia

- zabawki powinny dawać możliwość naśladowania dorosłych w codziennych czynnościach oraz ćwiczenia motoryki małej, precyzji chwytu

Dziecko w 3 roku życia

- zabawki nie muszą być wiernym odzwierciedleniem przedmiotów używanych przez dorosłych, mają dawać dziecku możliwość kreatywnego ich wykorzystania

Kwestionariusz pozwala określić kategorie zabawek, które dziecko ma w domu. Odpowiedzi na pytania pomogą ustalić, czy zabawki, którymi się bawi, są zróżnicowane i jaką pełnią funkcję w rozwoju dziecka. Dla optymalnego rozwoju dziecka ważna jest różnorodność, ale i równowaga między rodzajami jego zabawek.

Wszystkie rodzaje zabawek są ważne dla prawidłowego rozwoju, ponieważ pobudzają i rozwijają wiedzę, kreatywność, sprawność ruchową. Zatem w sytuacji, w której dziecko chętnie bawi się tylko jedną zabawką lub jednym ich rodzajem, np. wyłącznie klockami, należy je zachęcać do zabawy innymi przedmiotami.

Niekoniecznie należy małemu dziecku co tydzień kupować nową zabawkę, wystarczy zmienić ich układ w mieszkaniu albo na jakiś czas scho-

wać te, którymi się nie bawi, a po pewnym czasie zaproponować mu je ponownie. To zwiększy ich atrakcyjność i pobudzi ciekawość dziecka.

W dobie nowych technologii coraz więcej rodziców zachęca małe dzieci do korzystania z laptopów, smartfonów czy innych urządzeń mobilnych. Głównym powodem takiego zachowania jest przekonanie, że umiejętność posługiwania się nowymi technologiami jest obecnie kluczowa dla rozwoju ich dziecka. W takim stwierdzeniu nie ma nic złego, ponieważ istotnie postęp cywilizacyjny wymusza na dzieciach przystosowanie się do coraz bardziej pod względem technologicznym nowoczesnego świata. Jednak trzeba pamiętać, że tego typu urządzenia nie mogą być tzw. uspokajaczem, a najlepiej, żeby korzystanie z nich przez dzieci odbywało się w towarzystwie rodzica lub opiekuna albo starszego dziecka.

WARTO SIĘ ZASTANOWIĆ...

Im dziecko jest młodsze, tym zabawki powinny być bardziej skomplikowane, tak by miało możliwość różnorodnego manipulowania nimi, np.: poprzez otwieranie, zamykanie, wkładanie, wsypywanie, odkręcanie i zakręcanie, doczepianie, nakładanie itp. Dzięki temu najlepiej rozwija się motoryka mała, a w konsekwencji myślenie. Warto jak najczęściej podsuwać mu różne pomysły, zestawiać ze sobą różne przedmioty, ale zachęcać do samodzielnego ich wypróbowywania i samodzielnego działania.

Wraz z rozwojem dziecka należy mu proponować coraz mniej skomplikowane, ale bardziej różnorodne zabawki i przedmioty codziennego użytku, by pobudzić przede wszystkim jego wyobraźnię i kreatywność.

2.7. Kwestionariusz dla rodziców: RAZEM

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 6

W słowie „RAZEM” ukrytych zostało kilka wskazówek, które z jednej strony pozwolą wyjść naprzeciw zróżnicowanym potrzebom dzieci, a z drugiej pomogą rozwijać zasoby przydatne dzieciom we współczesnym świecie:

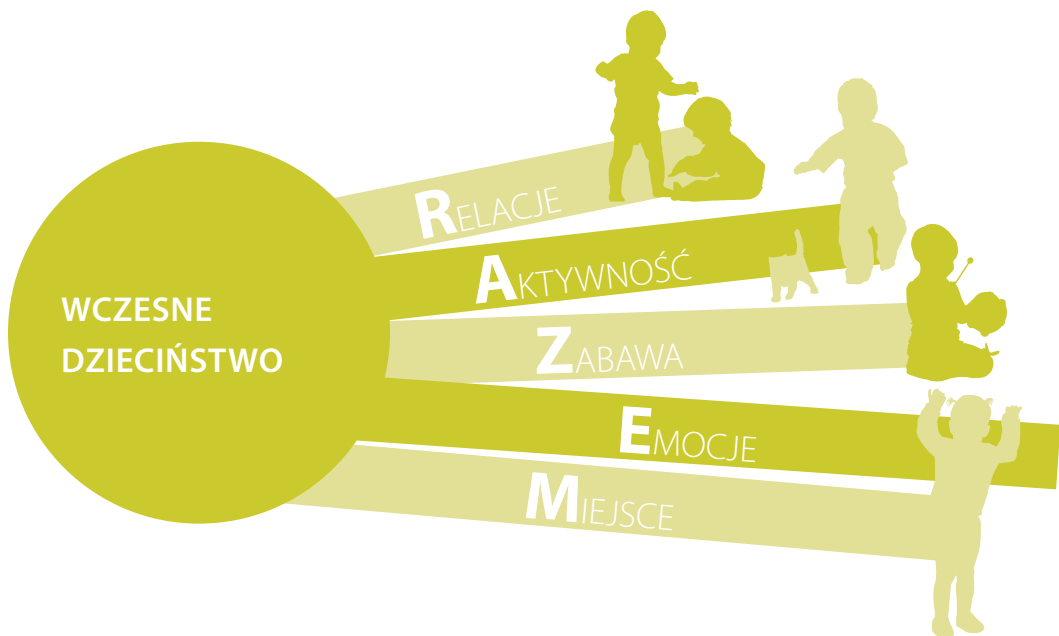
- R – jak relacje z innymi ludźmi
- A – jak aktywność
- Z – jak zabawa
- E – jak emocje i samoregulacja
- M – jak miejsce i czas.

Kwestionariusz zachęca do refleksji nad tym, jak rodzice mogą wspierać rozwój dziecka w tych pięciu obszarach.

Poniższa tabela wskazuje, co jest rozwojowym efektem działań rodziców w każdym z obszarów „R-A-Z-E-M”. Warto zwrócić uwagę szczególnie na te z obszarów, przy których zaznaczono najmniej znaków „X”. Może to informować o ważnych działaniach we wczesnym okresie dzieciństwa, których brakuje lub które mogłyby się pojawiać częściej. Może to też stać się wskazówką, czego zdaje się brakować w organizacji czasu dziecka, na co rodzic powinien zwrócić szczególną uwagę i czemu poświęcić nieco więcej swego czasu.

Tabela 3
Jakie powinny być efekty działań rodziców?

Relacje	<p>Przygotowanie dziecka do satysfakcjonującego bycia z innymi ludźmi</p> <ul style="list-style-type: none"> • efektywne formy komunikacji niewerbalnej (gesty, mimika) i werbalnej • rozwiązywanie konfliktów z dziećmi i dorosłymi • samodzielne poszukiwanie i udzielanie innym wsparcia • budowanie związków, relacji rodzinnych, przyjaźni
Aktywność	<p>Przygotowanie do podejmowania różnych działań, rozwijanie samodzielności, wytrwałości</p> <ul style="list-style-type: none"> • ciekawość poznawcza w domu i poza nim, gotowość i odwaga doświadczania, eksperymentowania • gotowość do zadawania pytań • satysfakcja z samodzielności • wytrwałość, dążenie do ukończenia rozpoczętych działań, niezrygnowanie przy pierwszej napotkanej trudności
Zabawa	<p>Przygotowanie do łączenia zabawy, nauki i pracy</p> <ul style="list-style-type: none"> • dziecięca postawa twórcza, także w sytuacjach codziennych • pomysłowość w zabawie – dziecko lubi i chce się bawić oraz wie, w co się bawić • przekonanie, że nauka i praca mogą być przyjemne, choć tak jak zabawa wymagają wysiłku • samoregulacja w poruszaniu się między zabawą, nauką i pracą
Emocje	<p>Rozwój gotowości do regulowania emocji, motywacji i zachowania</p> <ul style="list-style-type: none"> • przejście od regulacji zewnętrznej (przez innych ludzi) do samoregulacji • rozpoznawanie i nazywanie różnych emocji pozytywnych i negatywnych, silnych i słabych • gotowość do dzielenia się swoimi odczuciami z bliskim otoczeniem • przekonanie, że świat nawet silnych emocji jest bezpieczny
Miejsce	<p>Orientacja w czasie (przedtem – potem) i w przestrzeni (blisko – daleko; znane – nieznanie)</p> <ul style="list-style-type: none"> • znajomość swojej miejscowości, najbliższej okolicy wokół domu • zwiększenie świadomości swoich korzeni (moja rodzina – dalecy krewni – znajomi) • znajomość historii, tradycji i zwyczajów swojej małej ojczyzny • poczucie dumy z małej i dużej ojczyzny, z ludzi w nich żyjących i ze wspólnej tradycji

Zosia Dzięgielewska, 3 lata

Tosia Osowska, 3,5 roku

Tosia Osowska, 3 lata, WOKÓŁ BLOKU

Liliana Piotrowska, 3 lata

3 Rozdział

Przebieg i efekty rozwoju dziecka

3.1. Wprowadzenie

W okresie od narodzin do końca 1 roku życia u dziecka kształtuje się przywiązanie do opiekuna. Jest ono podstawą dalszego prawidłowego rozwoju psychicznego dziecka we wszystkich jego obszarach: społecznym, emocjonalnym oraz poznawczym. Drugim bardzo ważnym osiągnięciem rozwojowym okresu poniemowlęcego, czyli w wieku 2–3 lat, jest wzrastająca autonomia związana z samoregulacją. Samoregulacja dotyczy zarówno sfery fizjologicznej (kontrola nad potrzebami fizjologicznymi), jak i emocjonalnej (początek kontroli emocji, np. tolerowanie pew-

nego poziomu frustracji czy odrzucania w czasie zaspokajania ważnych potrzeb). Dziecko nabiera również zdolności do samoświadomości, czyli odróżnia siebie od innych. Ta umiejętność pozwala mu na samodzielne wykonywanie zadań, co ma kluczowe znaczenie dla jego rozwoju poznawczego (zdobywanie nowych kompetencji) i emocjonalnego (kontrola emocji).

Obserwowanie rozwoju dziecka, szczególnie małego, jest często naturalną czynnością rodzica i opiekuna. Poniżej przedstawiamy kilka narzędzi, które pozwolą uporządkować te obserwacje oraz określić postępy dziecka w czasie. Trzeba pamiętać, że rozwój najmłodszych dzieci jest bardzo zróżnicowany i bardzo dynamiczny. Nie należy zatem wyników porównywania dziecka z jego rówieśnikami traktować jako miernika jego prawidłowego bądź nieprawidłowego rozwoju, co najwyżej jako sygnał wymagający sprawdzenia.

Tabela 4

Zadania rozwojowe wczesnego dzieciństwa i proponowane narzędzia ich obserwacji przez rodzica/opiekuna

Zadania rozwojowe	Narzędzia
<ul style="list-style-type: none">Eksploracja	<ul style="list-style-type: none">Tabela obserwacji dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>
<ul style="list-style-type: none">Wzrost autonomii w regulacji napięcia	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>Tabela obserwacji dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">Kontrola nad impulsami	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>
<ul style="list-style-type: none">Sygnalizowanie własnych potrzeb i wyrażanie woli	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój moralny dziecka</i>Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Zaufanie i autonomia dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">Nabywanie zdolności do regulowania własnych emocji	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Termometr emocji dziecka</i>
<ul style="list-style-type: none">Początki podporządkowania regułom społecznym	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Rozwój moralny dziecka</i>

3.2. Tabela obserwacji dla rodziców i opiekunów: *Rozwój fizyczny dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 7

W żadnym innym etapie życia rozwój fizyczny nie ma tak ogromnego znaczenia dla rozwoju psychicznego, jak we wczesnym dzieciństwie. Od możliwości fizycznych zależy wiele podstawowych umiejętności w zakresie lokomocji, komunikacji i manipulacji. Szybkość i dynamika rozwoju

fizycznego sprawiają, że im młodsze dziecko, tym baczniejszą uwagę należy zwrócić na indywidualne tempo i dynamikę jego rozwoju somatycznego. Proponujemy narzędzie, które zwróci uwagę opiekunów na ważne obszary rozwoju małego dziecka i jednocześnie pozwoli systematycznie rejestrować zachodzące zmiany.

Opisane w tabeli w środkowej kolumnie aspekty rozwoju fizycznego są charakterystyczne dla dzieci około 2–3 roku życia, jeśli więc spostrzeże-

Tabela 5

Szkielet tabeli jako podstawy obserwacji somatycznych aspektów rozwoju w okresie dzieciństwa

Kategorie analizy i obszary wymagające szczególnej uwagi dorosłych	Od poczęcia do narodzin	Wiek: 0–2/3 lata	Wiek: 2/3–5/6 lat
	Okres prenatalny	Wczesne dzieciństwo	Wiek przedszkolny
1. WAGA			
Uwaga			
2. WZROST			
Uwaga			
3. SEN			
Uwaga			
4. ODŻYWIANIE			
Uwaga			
5. RUCH			
Uwaga			
6. HIGIENA			
Uwaga			
7. BEZPIECZEŃSTWO			
Uwaga			
8. ZDROWIE/ODPORNOŚĆ			
Uwaga			

nia rodziców pokrywają się z tymi opisami, oznacza to, że najprawdopodobniej dziecko rozwija się zdrowo. Jeżeli większość odpowiedzi znajduje się w kolumnie prawej, oznacza to, że dziecko dobrze się rozwija i funkcjonuje w sposób ty-

powy dla przeciętnego trzylatka. Warto zwrócić uwagę na lewą kolumnę, ponieważ przebieg ciąży znacząco wpływa na rozwój dziecka w okresie niemowlęctwa i bardzo wczesnego dzieciństwa.

UWAGA!

- Tempo zmian fizycznych u małego dziecka jest tak duże i zróżnicowane, że nie należy ściśle odnosić się do opisanych w tabeli kategorii. Mają one charakter orientacyjny i ich celem jest ułatwienie monitorowania rozwoju somatycznego.

- Tabela ma stanowić jedynie punkt odniesienia do własnych obserwacji, nie jest to narzędzie stosowane przez lekarzy i nie może stanowić podstawy do diagnozy stanu zdrowia dziecka.
- W przypadku jakichkolwiek wątpliwości dotyczących rozwoju fizycznego dziecka zachęcamy do kontaktu z lekarzem pediatrą.

3.3. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Kompetencja komunikacyjna dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 8

Między 2 a 3 rokiem życia następuje intensywny wzrost umiejętności komunikacyjnych, w tym znaczący wzrost liczby słów i stosowanych zasad gramatycznych. Proponowany kwestionariusz może określić poziom rozwoju tych umiejętności, wskazując jednocześnie na obszary, w których dziecko radzi sobie szczególnie dobrze.

Większość odpowiedzi „Rzadko” lub „Bardzo rzadko”

- Odpowiedzi tego typu wskazują, który obszar wymaga stymulacji bądź wsparcia.
- By dziecko czuło się lepiej rozumiane, wspieraj jego próby komunikowania się, czytajcie często książki i oglądajcie obrazki, mów jak najwięcej do dziecka, komentuj wspólnie wykonywane czynności.
- Zadawaj dziecku pytania, nawet wtedy, gdy nie potrafi w pełni na nie odpowiedzieć, zachęcaj dziecko do jakiegokolwiek odpowiadania, rozwijaj wypowiedzi dziecka.
- Wspólne zabawy z komentarzem dorosłego pomogą w naturalny sposób poszerzać słownik i umiejętności komunikacyjne dziecka.
- Daj dziecku szansę na wypowiedzianie się tak, jak potrafi, okazuj cierpliwość, nie odgaduj wszystkiego, zanim dziecko się odezwie – jeśli dorosły wszystkiego się domyśla, mówi i pokazuje, że wie wszystko, co dziecko chce przekazać, wyręcza dziecko i wtedy ono może nie mieć potrzeby, by bardziej zrozumiałe dla innych się wypowiadać.

Większość odpowiedzi „Czasami”

- Odpowiedź „czasami” może wskazywać, że u dziecka dopiero następuje rozwój kompetencji komunikacyjnej – dlatego warto zadbać o to, aby miało kontakt z osobami w różnym wieku i odbywało się to w różnych okolicznościach, ale takich, w jakich dziecko czuje się bezpiecznie i komfortowo.
- Warto tworzyć oferty, dzięki którym dziecko będzie rozwijać zasób słownictwa, poprawność gramatyczną i kulturę wypowiedzi – m.in. „zabawy w teatr”, „w udawanie”.

Większość odpowiedzi „Bardzo często” lub „Często”

- Dziecko rozwija się „komunikacyjnie” w sposób prawidłowy.
- Im dziecko jest starsze, tym więcej odpowiedzi może znaleźć się po prawej stronie arkusza.
- Jeśli większość odpowiedzi z dolnych wierszy znajduje się w prawej kolumnie, oznacza to, że dziecko ma bardzo dobrze rozwinięte kompetencje komunikacyjne – potrafi odnaleźć się w różnych sytuacjach i nie ma problemu z przekazywaniem i odczytywaniem informacji.

3.4. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Regulacja emocji przez dziecko*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 9

Wczesne dzieciństwo to okres, w którym dokonuje się wiele zmian w rozwoju emocjonalnym

dziecka: od fazy, w której okazuje emocje przez proste gesty, mimikę, okrzyki i płacz, aż do fazy, w której jest w stanie rozpoznawać emocje u siebie i innych, by za chwilę coraz bardziej samodzielnie regulować swoje emocje i wpływać na stany uczuciowe innych. Nasz kwestionariusz pozwala określić, jak dziecko radzi sobie z regulowaniem swoich emocji.

Większość odpowiedzi „Rzadko” lub „Bardzo rzadko”

- Zastanów się nad tym, w jaki sposób przeżywasz i okazujesz swoje emocje – dziecko jest baczny obserwator i uczy się regulacji emocji od swych najbliższych opiekunów.
- Warto od najmłodszych lat jak najczęściej rozmawiać z dzieckiem o uczuciach, ponieważ będzie to stanowiło dla niego doskonałą podstawę dalszego rozwoju emocjonalnego, w tym umiejętności regulacji emocji.

Większość odpowiedzi „Czasami”

- Oznacza to, że dziecko dobrze opanowało rozpoznawanie i nazywanie emocji, a są to najważniejsze osiągnięcia rozwoju emocjonalnego dziecka do 3 roku życia.

- Natomiast ciągle jeszcze nabiera wprawy w regulowaniu i współodczuwaniu emocji.

Większość odpowiedzi „Bardzo często” lub „Często”

- Oznacza to, że dziecko w typowy sposób przygotowuje się do samodzielnego regulowania swoich stanów emocjonalnych.
- Jego duże, jak na dziecko w fazie wczesnego dzieciństwa, kompetencje emocjonalne warto nadal wspierać; ważne, by dziecko miało okazję doświadczać różnych emocji.
- Współodczuwanie to etap pozwalający w bezpieczny sposób nauczyć się odczuwać i rozpoznawać nastroje innych osób.

3.5. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Termometr emocji dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 10

Proponowany arkusz z narysowanymi „termometrami” stanów emocjonalnych ma na celu określenie stanów emocjonalnych dziecka w różnych sytuacjach, w których funkcjonuje w ciągu dnia, i może być pomocny w nauce rozpoznawania i nazywania emocji. Rodziców i opiekunów zachęcamy do korzystania z niego, szczególnie wtedy, gdy w słowach trudno jest określić natężenie

danego stanu emocjonalnego u dziecka. Regularne stosowanie *Termometru emocji dziecka* pozwoli na zaobserwowanie zmian w zakresie odczuwanych przez nie emocji, być może pozwoli rodzicom zwrócić uwagę na pewne prawidłowości, tendencje.

Termometr emocji dziecka może być punktem wyjścia do dalszej rozmowy o tym, co sprawiło, że dziecko tak się czuje, co musiałoby się stać, żeby poczuło się lepiej (jeśli czuje się źle).

JAK KORZYSTAĆ Z TEJ PROPOZYCJI?

- Jeśli niepokoi cię stan emocjonalny dziecka, czy to w danej chwili, czy od dłuższego czasu, spróbuj określić jego źródło. Zawsze istnieją powody do odczuwania emocji – pozytywnych i negatywnych. Ustalenie przyczyny napięcia emocjonalnego stanowi pierwszy krok do wprowadzenia zmian, jeśli takie są pożądane, bo np. napięcie jest zbyt silne i utrudnia dziecku funkcjonowanie w jakiejś sytuacji. Pamiętaj, że wszystkie emocje są potrzebne – zarówno te, które zaliczamy do miłych (radość, miłość), jak i te mniej przyjemne (smutek, złość). Ważne jest to, w jaki sposób je okazujemy i jakie zachowania im towarzyszą.
- Jeśli miałeś trudności z określeniem stanu emocjonalnego swojego dziecka, być może rzadko je obserwujesz, rzadko rozmawiasz z nim o emocjach i nie pokazujesz, jak można je wyrażać. Wszyscy różnimy się od siebie wrażliwością i sposobem wyrażania swoich stanów emocjonalnych, także dziecko ma swój indywidualny „styl emocjonalny”.
- Ważne jest jednak, by małe dziecko nauczyło się pewnych schematów odreagowywania napięcia, tak by w przyszłości było w stanie w sposób optymalny i społecznie akceptowalny okazywać swoje emocje, zamiast je tłumić.

3.6. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Jak twórcze jest dziecko?*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 11

Arkusze mają na celu pomóc w określeniu poziomu pomysłowości dziecka, który w pewnym stopniu

odzwierciedla rozwój wyobraźni, a ta jest jednym z głównych aspektów rozwoju umysłowego dziecka. To narzędzie przeznaczone jest do obserwacji dzieci w wieku 2–3 lat i pozwala zobaczyć potencjał dziecka w obszarze związanym z wyobraźnią, która będzie podlegała najbardziej intensywnemu rozwojowi w wieku przedszkolnym.

Większość odpowiedzi „Rzadko” lub „Bardzo rzadko”

- Może to oznaczać, że dziecko ma niewiele doświadczeń wymagających użycia wyobraźni.
- Jeśli ma mniej niż 2–3 lata, wynika to również z możliwości rozwojowych – wyobraźnia nie rozwinęła się jeszcze na tyle, by dziecko było kreatywne – trzyma się wtedy pewnego schematu działania, raczej obserwuje i naśladuje to, jak zachowują się inne osoby w jego otoczeniu.
- Warto się zastanowić, czy i jak jako rodzic/wychowawca wspieram rozwój kreatywności i pomysłowości dziecka.
- Należy już od najmłodszych lat umożliwiać dziecku rysowanie, malowanie, lepienie, śpiewanie, taniec, grę na „instrumentach” prawdziwych i zrobionych z przedmiotów codziennego użytku; ważne jest tworzenie do tego warunków i zachęcanie do tego typu czynności, a nie wymaganie np. rysowania według jakiegoś schematu (ramka i tło).
- Warto pamiętać, że dziecko rozwija swoją kreatywność w codziennych sytuacjach i wiele sytuacji w ciągu dnia może temu sprzyjać. Nie jest konieczne posyłanie dziecka na zajęcia zorganizowane, lepiej samemu/z rodzeństwem czy sąsiadami aranżować zabawy ruchowe przy muzyce lub tworzyć prace plastyczne z różnych materiałów.

- Warto rozmawiać o tym, co dziecko stworzyło, wymyśliło, i o tym, co to jest (co zamierzało przekazać), co to znaczy (zachęcić do opowiadania o tym).

Większość odpowiedzi „Czasami”

- Może to oznaczać, że dziecko dopiero próbuje swoich sił, i nie ma powodów do niepokoju.
- Ta sytuacja wymaga dalszej obserwacji, a przede wszystkim wspierania dziecka przez najbliższe otoczenie przez zachęcanie, stwarzanie okazji, dostarczanie różnorodnych materiałów.

Większość odpowiedzi „Bardzo często” lub „Często”

- Świadczy to o tym, że dziecko jest kreatywne, szybko rozwija się u niego wyobraźnia, która jest podstawą rozwoju myślenia.
- Przytoczone w arkuszu zachowania są typowe dla dzieci starszych – powyżej 3 roku życia – zatem podczas oceniania dzieci młodszych stanowić mogą rodzaj drogowskazu dla rodziców, co robić, jak postępować, by wspierać rozwój kreatywności u dzieci.

3.7. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Rozwój poznawczy dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 12

Optymalny rozwój poznawczy dziecka wymaga od rodziców i opiekunów działań dostosowanych do potrzeb jego wieku i to tych, które pobudzają jego ciekawość, wytrwałość i motywację do działania.

- **Okres niemowlęctwa:** ważne są częste interakcje dziecka i dorosłego w formie zabawy, co umożliwia małemu człowiekowi dłuższe skupienie uwagi na przedmiotach, osobach lub czynnościach; dobrym sposobem jest przedstawianie tego samego tematu w zróżnicowany sposób, np. przez poruszanie rękami lub nogami w różne strony, pokazywanie miną czy rękami, zainteresowanie dziecka tym samym przedmiotem w różnych kolorach oraz kształtach, oswojenie dziecka z różnymi dźwiękami, np. cicha spokojna muzyka, ale również odgłosy domu – tykający zegar czy szczekający pies itp.; duże znaczenie ma rozmawianie z dzieckiem i komentowanie przez rodziców jego czynności związanych np. z pielęgnacją czy

żywieniem, ponieważ to aktywuje i poszerza słownictwo adekwatnie do sytuacji.

- **Okres żłobkowy:** dzieci najchętniej uczą się od rodziców, obserwując ich i naśladowując, przejmują ich zainteresowania i ciekawość świata. W tym wieku chętnie pomagają we wszystkich domowych czynnościach, zatem włączając je w codzienne życie domu, uczymy znajdowania przyjemności w wykonywaniu rutynowych zadań, ale także tworzeniu nowych rzeczy i eksperymentowaniu; bardzo ważne jest towarzyszenie dziecku w tych czynnościach, bo mamy wtedy możliwość obserwowania jego postępów, zachęcania do większej dokładności i pokazania, jak da się coś zrobić szybciej albo prościej, co może być impulsem do dalszych odkryć umysłowych; wspólne z rodzicami działania uczą organizacji pracy, ale najlepsza i najbardziej efektywna nauka dziecka w tym okresie życia odbywa się przez modelowanie, czyli naśladowanie dorosłego.

Przygotowany kwestionariusz pozwala określić poziom rozwoju poznawczego dziecka. Warto do niego wracać co jakiś czas i sprawdzać postępy dziecka.

Opisy po prawej stronie arkusza są typowe dla dzieci wkraczających już w wiek przedszkolny, czyli dla 2/3-latków. Z kolei większość opisów po lewej stronie dotyczy dzieci około 1 roku życia i młodszych. Trudno tutaj mówić o normie – dzieci w wieku przed przedszkolnym charakteryzują się bardzo dużym zróżnicowaniem w obrębie procesów poznawczych. Warto jednak pamiętać, że ogromna dynamika rozwoju dzieci oraz oddziaływanie środowiska, szczególnie dorosłych, istotnie wpływają na tempo i efekty rozwoju poznawczego.

W 1 roku życia aktywność poznawcza małego dziecka to przede wszystkim swobodna eksploracja, czyli poznawanie świata poprzez branie do ręki różnych przedmiotów, ich dotykanie i oglądanie, manipulowanie nimi, by poznać ich właściwości. W późniejszym okresie dziecko, bawiąc się rzeczami, które znajdują się w jego otoczeniu, zaczyna naśladować działania innych osób. Wraz z postępem w rozwoju fizycznym (motoryki dużej i małej) dziecko zaczyna bawić się „na poważnie”, wykonując różnego rodzaju czynności, których nauczyło się od opiekunów. W tym okresie nie odróżnia ono jeszcze sytuacji rzeczywistej od sytuacji zabawy. Zabawa „na niby”, wsparta wyobraźnią i fantazją dziecka, staje się jego najważniejszą aktywnością dopiero pod koniec 3 roku życia.

3.8. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Rozwój moralny dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 13

Proponowany przez nas kwestionariusz zwraca uwagę na różne aspekty związane ze sferą społeczno-moralnego funkcjonowania dziecka,

która – często pomijana albo nawet lekceważona przez rodziców, innych domowników i opiekunów dziecka – jest bardzo ważnym aspektem życia każdego człowieka, szczególnie w etapie dorastania i dorosłości. Jednak jej podstawy (fundament) kształtują się już we wczesnym dzieciństwie. Nasz kwestionariusz przeznaczony jest do obserwacji dzieci w wieku około 2–3 lat.

Większość odpowiedzi „Zdecydowanie nie” lub „Raczej nie”

- Może to być związane z faktem, że dziecko jest jeszcze małe (mniej niż 2 lata) i dopiero rozpoczyna proces przyswajania i stosowania zasad moralnych – większość przeczących odpowiedzi może więc wynikać z braku lub niewielu doświadczeń dziecka w tym obszarze.
- Warto się zastanowić, co można zrobić, by zwiększyć świadomość dziecka dotyczącą tego, co jest dobre, a co złe – np. analizować z nim sytuacje problemowe, niekoniecznie dotyczące jego samego, można rozmawiać o kolegach, osobach z rodziny, postaciach z książek.
- Bardzo dobrym sposobem są opowiadane bądź czytane bajki, dzięki nim dziecku łatwiej jest się odnieść do trudnych dla niego tematów i znaleźć sposoby na poradzenie sobie z nimi.

Większość odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

- Dziecko prawdopodobnie dopiero zaczyna przyswajając zasady i niekonsekwentnie jeszcze je stosuje, w zależności od

sytuacji może reagować jak dziecko młodsze lub jak kilkulatek, który potrafi stosować się do reguł.

- Bywa też tak, że dziecko, znając zasady, nie wciela ich jeszcze w życie. Można to sprawdzić, omawiając z nim zachowanie postaci z bajek lub innych dzieci w różnych sytuacjach.

Większość odpowiedzi „Zdecydowanie tak” lub „Raczej tak”

- Oznaczać to może, iż dziecko mające 2–3 lata zna już zasady moralne, które przekazują mu dorośli, i stosuje je, by uniknąć kary lub otrzymać nagrodę od ważnych dla niego osób dorosłych.
- By wspierać dalej rozwój moralny dziecka, warto przypominać mu o zasadach, by je utrwalić, ale też coraz bardziej wyjaśniać ich znaczenie dla regulowania relacji między ludźmi. Warto wspólnie z dzieckiem je analizować, np. rozmawiać o tym, dlaczego coś wolno robić, a czegoś nie wolno.

3.9. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Zaufanie i autonomia dziecka*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 14

Między narodzinami a 3 rokiem życia kształtuje się zaufanie do siebie i świata oraz poczucie bycia odrębną jednostką. Dzięki temu dziecko może w przyszłości samodzielnie i z poczuciem bez-

pieczeństwa oraz poczuciem sprawstwa podejmować nowe wyzwania. Nasz kwestionariusz pozwala określić poziom poczucia bezpieczeństwa i zaufania dziecka do otoczenia oraz poziom poczucia autonomii i wyrażania własnej woli przez dziecko.

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA I ZAUFANIA DO OTOCZENIA

Więcej znaków „X” po lewej stronie

Co to znaczy?

- Dziecko ma niskie poczucie bezpieczeństwa, szczególnie w sytuacjach nowych dla niego, trudnych lub gdy coś wokół niego się zmienia.

Co robić?

- Dziecko potrzebuje codziennego, stałego opiekuna.
- Dziecko potrzebuje opiekuna, który jest dla niego dostępny fizycznie (jest blisko) i psychicznie (jest w kontakcie z dzieckiem, zwraca uwagę na jego potrzeby), bawi się z nim, rozmawia lub w inny sposób spędza czas i adekwatnie reaguje na wyrażane przez dziecko potrzeby.

Więcej znaków „X” w kolumnie „?”

Co to znaczy?

- Trudno ci ocenić zachowanie dziecka, bo nie wiesz, jak postępuje w sytuacjach, gdy dokonuje się jakaś zmiana w jego otoczeniu.

Co robić?

- Częściej przebywaj z dzieckiem, baw się z nim, rozmawiaj lub w inny sposób spędzaj czas.
- Rozmawiaj o dziecku z innymi bliskimi mu osobami – domownikami i przyjaciółmi rodziny – o jego zachowaniu w różnych sytuacjach, zainteresowaniach, ale i problemach czy kłopotach.

Więcej znaków „X” po prawej stronie

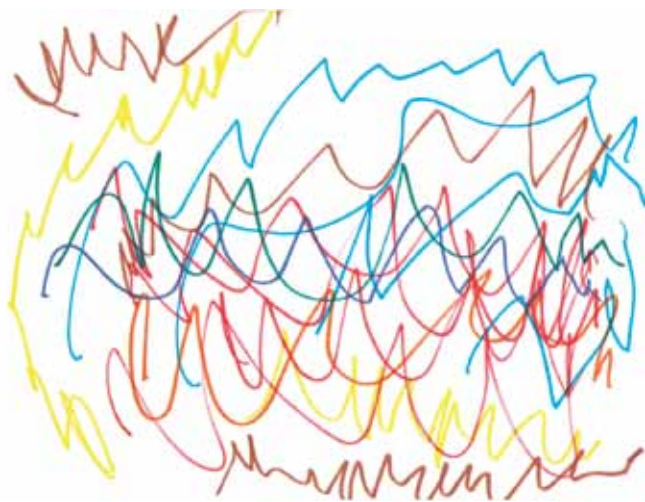
Co to znaczy?

- Dziecko ma poczucie bezpieczeństwa, bo osoba, która jest jego codziennym opiekunem, jest dla niego stałą „bezpieczną bazą i przystanią”.

Co robić?

- Pozostaw więcej inicjatywy dziecku, podpowiadaj, ale nie narzucaj swojego zdania.
- Częściej zostawiaj dziecko w swojej obecności samo, pozwalaj mu się oddalać na bezpieczną dla niego odległość – niech samo się czymś zajmie.
- Gdy dziecko poszukuje pomocy, od razu reaguj.

Kuba Iwaniec, 2,5 roku, SZLACZKI

POCZUCIE AUTONOMII I WYRAŻANIE WŁASNEJ WOLI

Więcej znaków „X” po lewej stronie

Co to znaczy?

- Dziecko ma niskie poczucie autonomii, dominuje u niego poczucie wstydu i zwątpienia we własne możliwości i w to, co może wyrazić słowami, szczególnie w kontaktach z nowymi ludźmi: dorosłymi i rówieśnikami.

Co robić?

- Sprawdź, czy dziecko ma poczucie bazowego zaufania (patrz: arkusz obserwacji: *Poczucie bezpieczeństwa i zaufania do otoczenia*).
- Nie poganiaj, nie stosuj kar i nie wywieraj na dziecko presji związanej z treningiem czystości, ale jednocześnie zwracaj uwagę na sygnały związane z wypróżnianiem się, szczególnie gdy widzisz, że dziecko się powstrzymuje.
- Nie zawstydzaj dziecka, a gdy to się zdarza, nigdy nie rób tego publicznie – ani przy domownikach, ani tym bardziej przy osobach nieznanym dziecku.
- Pozostawiaj dziecku przestrzeń do podejmowania decyzji: nie zmuszaj do określonych zabaw i dokonywania wyborów, ale pomagaj, gdy wybór jest dla niego zbyt trudny.
- Nazywaj i opisuj przeżywane przez siebie i/lub dziecko emocje, szczególnie w trudnych sytuacjach.
- Naucz dziecko powstrzymywania się od natychmiastowych reakcji – dobrym sposobem są gry planszowe, loteryjki, gry w karty (Piotruś), nawet gry komputerowe – ale pod warunkiem że uczestniczy w nich kilka osób naraz i dziecko w sposób naturalny musi czekać na swoją kolej.
- Umożliwaj dziecku częsty kontakt z rówieśnikami i innymi dorosłymi – najlepiej, gdy trzeba coś razem zrobić.
- Różnorodne kontakty z innymi ludźmi stanowią „poligon”, na którym dziecko ćwiczy przejawianie swojej autonomii, niezależności, wolnej woli, a z drugiej strony uczy się akceptować różnego rodzaju ograniczenia.

Więcej znaków „X” w kolumnie „?”

Co to znaczy?

- Trudno ci ocenić zachowanie dziecka, nie wiesz, jak funkcjonuje w sytuacjach społecznych.

Co robić?

- Częściej przebywaj z dzieckiem, obserwuj uważnie jego zachowanie, rozmawiaj z nim, ciekawie spędzaj z nim czas.
- Aranżuj sytuacje kontaktów z różnymi dziećmi i dorosłymi.
- Rozmawiaj o nim z innymi bliskimi mu osobami, by wzbogacić swoją wiedzę o jego funkcjonowaniu.

Więcej znaków „X” po prawej stronie

Co to znaczy?

- Dziecko ma poczucie autonomii, potrafi się zbuntować i wyrazić swoje zdanie i uczucia, ma też poczucie kontroli nad własnym ciałem i coraz bardziej rozwija samokontrolę nad swoim zachowaniem.

Co robić?

- Stawiaj jasne granice i egzekwuj ustalone zasady.
- Wymagaj, ale jednocześnie wspieraj w realizacji tych wymagań.
- Wprowadzaj zasady okazywania emocji (gdzie, w jaki sposób).
- Daj dziecku swobodę w wyborze aktywności, wtedy gdy jest taka możliwość pozwól, żeby samo o tym decydowało.
- Zaczynaj na dziecko nakładać różne obowiązki (porządkowanie zabawek, odkładanie rzeczy na swoje miejsce, sprzątanie po jedzeniu, układanie ubrań przed snem), by coraz więcej obszarów (adekwatnie do jego możliwości) było objętych jego kontrolą. Doceniaj jego starania w wypełnianiu tych obowiązków.

Julian Mielcarek, 3 lata, JESIENNY WIATR

Zuzanna Mielcarek, 3,5 roku, MORZE

4

Rozdział

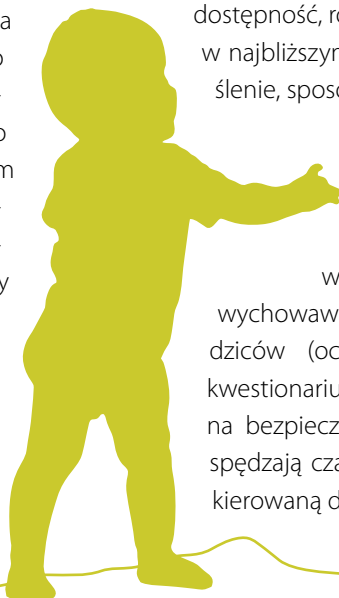

Jakość środowiska instytucjonalnego dziecka

4.1. Wprowadzenie

Niektórzy rodzice decydują się zapisać dziecko do żłobka lub klubu dziecięcego. Najczęściej wynika to z konieczności powrotu do pracy i braku możliwości zajęcia się dzieckiem przez babcię czy zatrudnienia niani. Czasem taki wybór rodziców związany jest z chęcią zapewnienia dziecku kontaktów z rówieśnikami i osobami dorosłymi spoza kręgu rodziny, szczególnie jeśli dziecko wychowuje się w małej rodzinie. Od jakości sprawowanej w żłobku czy klubie dziecięcym opieki będzie zależeć nie tylko funkcjonowanie kilkulatek w tej instytucji, ale i jego nastawienie do późniejszej edukacji w przedszkolu czy szkole.

Przestrzeń, która otacza dziecko, jest bardzo ważna ze względu na jego bezpieczeństwo, samopoczucie w placówce, a przede wszystkim prawidłowy rozwój. Aranżacja i organizacja przestrzeni dla małego dziecka w instytucji ma głównie służyć wspomaganie jego rozwoju, co oznacza, iż powinna przede wszystkim zaspokajać jego potrzebę bezpieczeństwa, poznawania świata i samodzielności. Dlatego ważne jest, aby wszelkie zabawki były umieszczane tak, żeby dziecko mogło samo bez przeszkód i bez pomocy dorosłych po nie sięgnąć i z nich korzystać. Również prace tworzone przez małych artystów powinny być

eksponowane na wysokości ich oczu i w ich zasięgu, tak, by w każdym momencie dziecko mogło podejść np. do swojego rysunku, obejrzeć go czy o nim opowiedzieć. Jeszcze jednym ważnym warunkiem prawidłowego rozwoju małego dziecka jest ścisła współpraca między rodzicami/opiekunami a żłobkiem lub klubem dziecięcym.

Poniżej przedstawiamy cztery kwestionariusze, które mają zachęcić do refleksji nad funkcjonowaniem instytucji – żłobka i klubu dziecięcego czy innych miejsc, w których dziecko uczestniczy w zorganizowanych zajęciach. Te narzędzia kierujemy szczególnie do wychowawców jako punkt wyjścia do analizy własnej pracy w zakresie opieki i wychowania oraz edukacji i organizacji pracy instytucji. Mogą z nich również korzystać rodzice, którzy poszukują najlepszego miejsca opieki pozarodzinnej dla swojego dziecka.

4.2. Kwestionariusz dla opiekunów: Środowisko fizyczne w żłobku

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 15

W okresie wczesnego dzieciństwa ogromne znaczenie dla rozwoju ma środowisko fizyczne. To dostępność, różnorodność i jakość przedmiotów w najbliższym otoczeniu wspierają rozwój, myślenie, sposób poruszania się, mowę i wiele innych aspektów funkcjonowania małych dzieci. Z tego powodu ocena środowiska fizycznego żłobka powinna być przeprowadzana regularnie zarówno przez wychowawców (ocena wewnętrzna), jak i rodziców (ocena zewnętrzna). Proponowany kwestionariusz ma na celu zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo miejsca, w którym dzieci spędzają czas, oraz na jego ofertę edukacyjną kierowaną do dzieci.

Większość odpowiedzi „Nie”

- Wskazuje obszary, które należy spróbować zmienić – być może chodzi tylko o zasady panujące w żłobku/klubie dziecięcym (np. w sali nie ma możliwości zmiany układu krzeseł i stolików).
- Warto się zastanowić, jak można dostosować salę do wieku dzieci bez znacznych nakładów finansowych. Niewykluczone, że dobra organizacja i współpraca z rodzicami w tym obszarze przyniesie znacznie więcej korzyści, niż się spodziewamy.

Większość odpowiedzi „?”

- Prawdopodobnie wcześniej nie analizowano przestrzeni żłobka pod kątem wzmocnienia u dzieci poczucia inicjatywy.

- Warto się zastanowić, samodzielnie lub z innymi nauczycielami, nad pytaniami w poszczególnych kategoriach, można robić notatki i wymienić je z innymi nauczycielami.
- Warto zebrać pomysły samych dzieci oraz rodziców i zastanowić się, które miejsca w żłobku można by przeorganizować, najlepiej wspólnie z wychowankami.

Większość odpowiedzi „Tak”

- Oznacza to, że żłobek/klub dziecięcy jest dobrze dostosowany do potrzeb dzieci.
- Dzięki temu rodzice mogą być pewni, że ich dziecko przebywa w bezpiecznym miejscu, dającym mu jednocześnie szansę na rozwój inicjatywy, wyobraźni, wiedzy i kompetencji emocjonalno-społecznych.

4.3. Kwestionariusz dla opiekunów:

Klimat w żłobku

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 16

Atmosfera, jaka panuje w żłobku, relacje między pracownikami, dyrekcją, rodzicami i przede wszystkim dziećmi mają ogromny wpływ na jakość sprawowanej opieki. To od klimatu tworzonego przez nauczycieli i ich sposobu pracy zależy jakość pobytu dziecka w żłobku. Pytania po-

mogą się zorientować, czy klimat w grupie żłobkowej wspiera autonomię podopiecznych, czy raczej narzuca im zbyt dużą kontrolę dorosłego opiekuna, która nie uwzględnia różnych potrzeb i pomysłów dzieci.

Warto, by pracownicy żłobka czy klubu dziecięcego zastanowili się nad relacjami, jakie mają z dziećmi, nad swoimi metodami pracy, reakcjami na różne zachowania dzieci, sposobami, dzięki którym radzą sobie w trudnych sytuacjach.

KLIMAT WSPIERAJĄCY AUTONOMIĘ

Co to znaczy?

- Relacje między opiekunami i dziećmi charakteryzuje otwartość i szczerłość, dzieci prawdopodobnie czują się bezpiecznie w grupie, co daje im dobrą podstawę do rozwijania poczucia kompetencji i wiary we własne możliwości.
- Opiekun stara się przyjmować punkt widzenia dzieci, lepiej rozumie ich problemy, ale także łatwiej mu zaspokajając ich potrzeby.
- Klimat taki pozwala podtrzymywać i rozwijać dziecięcą ciekawość świata oraz motywację do działania, opierającą się na tej ciekawości.

Co robić?

- Staraj się w dalszym ciągu zapewniać dzieciom możliwość dokonywania wyborów i proponuj im różne interesujące dla nich formy zajęć, np. gry planszowe, scenki teatralne, krótkie wycieczki. Zastanów się, jak wykorzystać zainteresowania lub szczególne uzdolnienia dzieci, aby wzbogacać nimi czas spędzany w żłobku.
- Zwróć uwagę, czy są w grupie dzieci, które sprawiają jakieś problemy lub często wyróżniają się niewłaściwym zachowaniem – staraj się podejść do nich indywidualnie i zrozumieć przyczyny ich trudności.
- Gdy zauważysz, że dzieci nie dają sobie rady ze zbyt dużą dowolnością wyboru lub gubią się w dostępnych opcjach, to udziel im większego wsparcia, wzmocnij wskazówki, które im dajesz, zamień pracę indywidualną na grupową i naucz rozmawiania i dążenia do uzgodnienia wspólnego zdania.

Więcej odpowiedzi „Tak” oznacza, że klimat w żłobku pomaga rozwijać w dzieciach autonomię i pozwala im na realizowanie własnych pomysłów.

KLIMAT NARZUCAJĄCY KONTROLĘ

Co to znaczy?

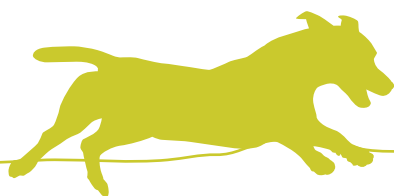
- Instytucja raczej nie zaspokaja indywidualnych potrzeb dzieci i nie uwzględnia ich kreatywnych pomysłów dotyczących zarówno formy, jak i tematu zajęć, a także sposobów rozwiązywania problemów.
- Prawdopodobnie motywacja dzieci do działania opiera się na chęci zdobywania nagród lub uniknięcia kary – ten sposób myślenia oznacza, że nie wszystkie dzieci w grupie będą mogły umacniać w sobie poczucie własnej kompetencji, a w przypadku wystąpienia problemów mogą obawiać się zgłosić to opiekunowi.

Co robić?

- Postaraj się stopniowo wprowadzać jak najwięcej różnych form zajęć, w których dzieci będą mogły dokonywać wyboru, wyrażać własne zdanie i organizować pracę według własnego pomysłu.
- Staraj się spojrzeć na proponowane zajęcia i zabawy oczami dziecka i pytaj, co wydaje się trudne lub sprawia problemy.
- Nie obawiaj się realizować pewnych tematów dłużej, a innych krócej, gdy widzisz, że dzieci tego potrzebują, przede wszystkim staraj się, aby zajęcia spełniały ich oczekiwania i rozwijały ciekawość świata.
- Postaraj się też stopniowo zastępować kary, nagrody, nakazy i zakazy postawą otwartą na dziecko, jego potrzeby i trudności, doceniaj wkład pracy każdego dziecka, dzięki czemu motywacja będzie opierała się na wewnętrznym pragnieniu zdobywania wiedzy i nowych umiejętności.

Więcej odpowiedzi „Nie” sugeruje, że kontrola narzucona jest dzieciom z góry i nie mają one zbyt wielu możliwości, aby zaspokajać swoje potrzeby.

4.4. Kwestionariusz dla opiekunów System organizacji żłobka

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 17

W kwestionariuszu zebrane zostały cechy różniące otwarty i zamknięty system organizacji instytucji, możliwy do zaobserwowania w żłobku lub klubie dziecięcym. Można to potraktować

jako praktyczną wskazówkę, dotyczącą diagnozy własnego systemu żłobkowego, oraz pretekst do refleksji nad zmianami w kierunku większej otwartości placówki. Kwestionariusz jest skierowany do opiekunów, nauczycieli, dyrektorów, ale może być także wykorzystywany przez rodziców czy zewnętrznych ewaluatorów.

Tabela 6
Placówka z zamkniętym systemem komunikacji

Cechy systemu językowego

- niższy stopień złożoności wypowiedzi, wyższa sztywność w doborze środków komunikacji, sztywność w interpretacji rzeczywistości
- definicje, pojęcia, reguły są ograniczone – raczej konkretne i z góry ustalone
- wyrażane znaczenia są wspólne, zbiorowe, muszą być akceptowane przez wszystkich
- wieloznaczność i indywidualność są uważane za źródła napięć

Cechy środowiska wychowawczego

- system jest sztywny, oparty na wyraźnie określonych i zdefiniowanych rolach, z góry wyznaczonych autorytetach
- innowacje znaczeniowe, dociekliwość, indywidualność dziecka spotykają się z dezaprobatą, system chce pozostać nienaruszony
- inność (różny poziom kompetencji, niepełnosprawność, grupy mieszane wiekowo) to przeszkoda, dzieci powinny zostać dopasowane do placówki zgodnie z wcześniej zdefiniowanymi rolami, normami i standardami gotowości

Konsekwencje dla rozwoju dziecka

- system nie sprzyja rozwojowi intelektualnemu i rozwijaniu myślenia abstrakcyjnego – znaczenia są z góry nadane, brak poszukiwania, interpretowania, konstruowania wiedzy o świecie
- nauczanie podające, uczenie się odtwórcze
- system nie sprzyja rozwojowi obrazu własnej osoby ani rozumieniu złożoności sytuacji społecznej oraz innych ludzi (dziecko nie jest zachęcane do stawiania pytań i poszukiwania odpowiedzi, empatii poznawczej i emocjonalnej)
- placówka nie przygotowuje do radzenia sobie z wieloznacznością w zewnętrznym świecie

Tabela 7
Placówka z otwartym systemem komunikacji

Cechy systemu językowego

- wyższa organizacja i większa elastyczność w doborze środków komunikacji, elastyczność w interpretacji rzeczywistości, przedmiotów i ludzi
- definicje, pojęcia, reguły dają wiele możliwości interpretacji, negocjacji
- sprzyja wyłanianiu nowych znaczeń i podejmowaniu prób tworzenia złożonych i zindywidualizowanych układów pojęciowych
- wieloznaczność i indywidualizm są wartością i zasobem

Cechy środowiska wychowawczego

- system elastyczny, dopuszcza wieloznaczność, zachęca do aktywnego poszukiwania, rozszerzania, współtworzenia znaczeń
- system dopuszcza inność, różnorodność wśród dzieci (wiek, płeć, niepełnosprawność, kompetencje, pochodzenie)
- nauka uwzględnia indywidualne potrzeby, zainteresowania i możliwości dziecka
- gotowość do efektywnego i bezpiecznego włączania nowych metod, np. metoda projektu, praca zespołowa, nowe technologie

Konsekwencje dla rozwoju dziecka

- system sprzyja rozwojowi intelektualnemu i rozwijaniu myślenia abstrakcyjnego – dziecko jest motywowane do tworzenia (współtworzenia z opiekunami i rówieśnikami) zindywidualizowanych, złożonych systemów pojęciowych, system dopuszcza zmienność
- placówka przygotowuje do radzenia sobie z wieloznacznością w zewnętrznym świecie
- korespondencja między światem dziecka i jego rodziny a światem żłobka/klubu dziecięcego
- niebezpieczeństwo, gdy pojawia się nadmierna koncentracja na efektach i obiektywnych wskaźnikach

4.5. Kwestionariusz dla opiekunów: **RAZEM**

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 18

W słowie „RAZEM”, o czym była już mowa wyżej, ukrytych zostało kilka wskazówek. Z jednej strony pozwalają one wyjść naprzeciw różnorodnym potrzebom dzieci, z drugiej pomagają rozwijać zasoby potrzebne dzieciom we współczesnym

świecie. Kwestionariusz można potraktować jako mapę obszarów pracy opiekunów z dziećmi, bowiem zwraca uwagę na te sfery, które pozwolą efektywniej organizować zajęcia i wykorzystywać różnorodność dzieci w grupie w celu przygotowania ich do radzenia sobie ze złożoną i wieloznaczną rzeczywistością w przyszłości. *RAZEM* może pomóc efektywnie pracować i bawić się oraz odkrywać i doskonalić własne zasoby dziecka i grupy.

Jeśli w danym obszarze jest niewiele zaznaczonych opisów, czyli gdy dzieciom brakuje kompetencji z jakiejś kategorii:

- zastanów się, czego może brakować i co możesz zmienić w swojej pracy, na co zwrócić szczególną uwagę

• określ cele, które zamierzasz zrealizować, i kolejne kroki, które do tego doprowadzą

- porozmawiaj z innymi wychowawcami i opiekunami, porównajcie swoje pomysły, spróbujcie wspólnie wypracować plan działań.

Tabela 8

Co oznaczają kategorie kwestionariusza dla opiekunów RAZEM?

Relacje	<ul style="list-style-type: none">• doskonalenie form komunikacji niewerbalnej i werbalnej• pogłębianie rozumienia uczuć i zachowań innych ludzi• rozwijanie umiejętności dostosowywania komunikatu do odbiorcy• kształtowanie umiejętności współpracy z innymi ludźmi
Aktywność	<ul style="list-style-type: none">• rozwijanie umiejętności samodzielnego bawienia się i uczenia• rozbudzanie ciekawości i zaangażowania w zabawę/zadanie• rozwijanie umiejętności zadawania pytań• uczenie zdolności monitorowania własnych działań
Zabawa	<ul style="list-style-type: none">• rozwijanie ciekawości świata, twórczego myślenia• nauka korzystania w zabawie z przedmiotów codziennego użytku• wspieranie i rozwijanie zainteresowań, rozbudzanie pasji• budowanie gotowości do łączenia zabawy, nauki i pracy
Emocje	<ul style="list-style-type: none">• nauka umiejętności regulowania własnych emocji• nauka kontroli emocji stosownie do okoliczności• nauka przewidywania konsekwencji własnych zachowań• nauka kierowania własnym zachowaniem
Miejsce	<ul style="list-style-type: none">• budowanie więzi z najbliższymi sąsiadami rodziny/żłobka• budowanie więzi ze społecznością lokalną, najbliższą okolicą• rozwój postaw obywatelskich• początki kształtowania poczucia przynależności do ojczyzny i narodu

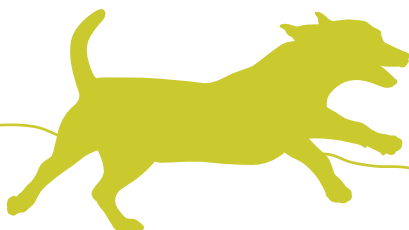
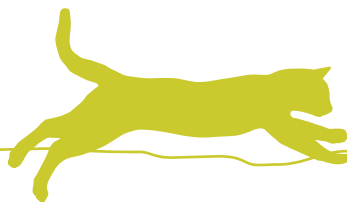
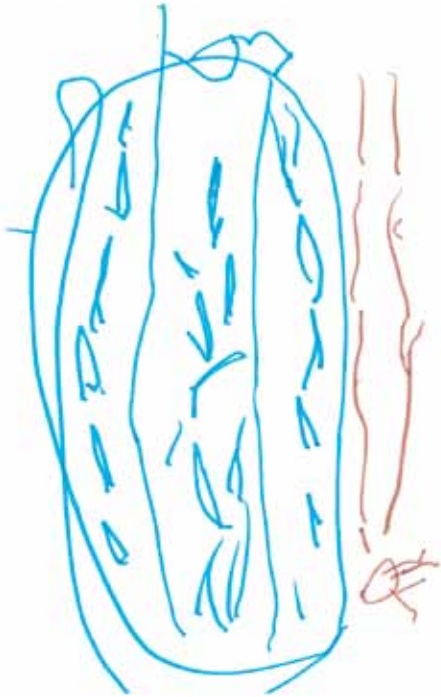

Tabela 9

Jakie powinny być efekty działań opiekunów w instytucji?

Relacje	<p>Przygotowanie dziecka do satysfakcjonującego bycia z innymi ludźmi</p> <ul style="list-style-type: none">• współpraca – zróżnicowane zadania i zespoły• efektywne formy komunikacji• rozwiązywanie konfliktów• poszukiwanie i udzielanie wsparcia• budowanie związków, relacji, przyjaźni
Aktywność	<p>Przygotowanie do podejmowania różnych działań, rozwijanie samodzielności, wytrwałości i odwagi</p> <ul style="list-style-type: none">• podtrzymywanie i rozbudzanie ciekawości• gotowość i odwaga doświadczania, eksperymentowania• gotowość do poszukiwania i zadawania pytań• satysfakcja z samodzielności• nauka planowania i monitorowania działań
Zabawa	<p>Przygotowanie do łączenia zabawy, nauki i pracy</p> <ul style="list-style-type: none">• podtrzymywanie naturalnej dziecięcej postawy twórczej• przekonanie, że nauka i praca mogą być przyjemne, choć tak jak zabawa wymagają wysiłku• samoregulacja w poruszaniu się między zabawą, nauką i pracą• gotowość do wyznaczania sobie celów i ich twórczego realizowania
Emocje	<p>Rozwój gotowości do samoregulacji</p> <ul style="list-style-type: none">• rozpoznawanie i nazywanie różnych emocji• gotowość do dzielenia się swoimi emocjami• przejście od regulacji zewnętrznej do samoregulacji: regulacja emocji, motywacji i zachowania• przekonanie, że świat emocji jest bezpieczny
Miejsce	<p>Zwiększenie świadomości swoich korzeni</p> <ul style="list-style-type: none">• znajomość historii, tradycji i zwyczajów swojej małej ojczyzny• orientacja w przestrzeni, znajomość swojej miejscowości, gminy, zasad ich funkcjonowania• rozwój postawy obywatelskiej, zainteresowania, wrażliwości i odpowiedzialności• poczucie dumy z małej i dużej ojczyzny, z ludzi w nich żyjących i ze wspólnej tradycji

Kuba Iwaniec, 2,5 roku, DRZEWO

Tosia Osowska, 3 lata, DZIURA

Julka Wróblewska, 3,5 roku, KOT

5 Rozdział

Funkcjonowanie dziecka w instytucji

5.1. Wprowadzenie

W pierwszym etapie rozwoju środowisko domowe dominuje nad pozostałymi, biorącymi czynny udział w opiece, wychowaniu i edukacji małego dziecka. Jednakże już w 2 roku życia dziecko potrzebuje coraz większego zróżnicowania w swoich doświadczeniach społecznych. Ważną rolę zaczynają odgrywać kontakty z rówieśnikami, starszymi dziećmi oraz innymi dorosłymi. Gdy dziecko nie uczęszcza do żłobka ani nie ma w najbliższej rodzinie innych dzieci w podobnym wieku, rodzice powinni szczególnie zadbać o to, aby nie zabrakło różnych osób w jego otoczeniu. Kontakty z innymi ludźmi są dla dziecka nie tylko motorem rozwoju społecznego, ale także poznawczego – dziecko uczy się w obecności innych, dzięki nim i z ich pomocą.

Asymilacja

Proces umysłowy polegający na włączaniu do istniejących w umyśle dziecka schematów poznawczo-działaniowych nowych informacji o świecie zewnętrznym.

Dla małych dzieci niezwykle istotna jest szybka i dobra adaptacja w nowej placówce – w nowym środowisku społecznym i w nowym miejscu pod względem fizycznym. Bardzo ważnym elementem jest również wzorzec przywiązania dziecka do najbliższego opiekuna – im bardziej bezpieczny, tym łatwiej przebiega proces adaptacji w nowej sytuacji. Istotne jest stworzenie dziecku odpowiednich warunków do pomyślnego przejścia przez proces adaptacji. Chodzi przede wszystkim o zwracanie uwagi na indywidualne potrzeby dzieci, ich rozwój emocjonalny i wzorce przywiązania, które są podstawą funkcjonowania społecznego dziecka.

Poniżej przedstawiamy kwestionariusze, które pomogą zrozumieć specyfikę funkcjonowania dziecka w grupie

rówieśniczej. Ułatwią proces adaptacji dziecka w żłobku i pozwolą sprawdzić, na ile jest ono przygotowane do kolejnego etapu edukacyjnego, czyli przedszkola. Te narzędzia kierujemy do rodziców i wychowawców jako pomoc w obserwacji dziecka.

Tabela 10

Zadania rozwojowe wczesnego dzieciństwa dotyczące relacji społecznych i proponowane narzędzia ich obserwacji przez rodzica/opiekuna

Zadania rozwojowe	Narzędzia
<ul style="list-style-type: none">zabawa równoległa (obok innych dzieci) i obserwacja rówieśników	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Strategie adaptacji dziecka w żłobku/klubie dziecięcym</i>
<ul style="list-style-type: none">rozszerzanie kontaktów społecznych poza kontakty w rodzinie	<ul style="list-style-type: none">Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: <i>Dziecko w relacjach z dorosłymi</i>Kwestionariusz dla opiekunów: <i>Dziecko w grupie</i>

5.2. Kwestionariusz dla opiekunów: Strategie adaptacji dziecka w żłobku/ klubie dziecięcym

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 19

W procesie adaptacji dziecka w żłobku ogromne znaczenie ma ściśle uzupełnianie się dwóch procesów – asymilacji i akomodacji. Te dwa procesy pełnią funkcję regulatora pomiędzy jednostką a jej otoczeniem. Według Jeana Piageta, dla prawidłowego rozwoju dziecka niezbędna jest równowaga między tymi procesami. Na proces adaptacji dziecka w żłobku lub klubie dziecięcym ma wpływ jakość współpracy in-

stytucji i najbliższych opiekunów/rodziców dziecka. To właśnie od wymiany informacji o dziecku między tymi osobami zależy, jak szybko i w jaki sposób adaptacja będzie przebiegała.

Akomodacja

Proces umysłowy polegający na dopasowywaniu, poprzez odpowiednie modyfikacje, już posiadanych schematów poznawczo-działaniowych do zmieniających się zasobów wewnętrznych dziecka oraz do warunków zewnętrznych, w tym do obecnej sytuacji, w której przebywa.

Większość odpowiedzi „Strategia twórcza”

Co to znaczy?

- Jest to aktywne i pozbawione większych trudności przyjęcie przez dziecko nowej roli społecznej – wychowanka z jednoczesną tendencją do „urządzenia się w żłobku/klubie dziecięcym po swojemu”.
- Strategia ta widoczna jest w pozytywnych reakcjach emocjonalnych, otwartości, ciekawości, podejmowaniu inicjatywy, pomysłach i zainteresowaniu dziecka tym, co się dzieje w żłobku/klubie dziecięcym, oraz w chęci wpływania na to, co się dzieje.
- Adaptacja może przebiegać w różnym czasie, koniecznym do zmiany sposobu funkcjonowania dziecka z „domowego” na instytucjonalny – „żłobkowy”.
- Adaptacja zwykle nie trwa dłużej niż 4–5 tygodni.

Kto częściej stosuje tę strategię?

- Dzieci z rodzin o jasnych wymaganiach wobec nich i rozbudowanym wsparciu udzielanym im przez dorosłych, szczególnie w sytuacjach nowych/trudnych dla nich.

Więcej znaków „X” w kolumnie „?”

Co to znaczy?

- Jest to przejaw trudności w adaptacji dziecka w nowym środowisku – nowej instytucji (żłobku/klubie dziecięcym) i nowej dla siebie roli wychowanka.
- Wycofanie dziecka widoczne jest w ograniczeniu aktywności, bierności, niechęci do podejmowania inicjatywy, unikaniu działania, podporządkowaniu się woli innych, nawet uległości – nie tylko wobec dorosłych, ale i innych dzieci, w reagowaniu lękiem na nowe sytuacje i na zmiany.

Kto częściej stosuje tę strategię?

Strategia ta może cechować dzieci:

1. które nie miały dotąd kontaktu z żadną instytucją edukacyjną
2. które nie miały kontaktu z rówieśnikami i innymi niż rodzina dorosłymi lub te kontakty były rzadkie
3. których rodziny były wobec nich nadopiekuńcze i nadmiernie kontrolujące, a przez to ograniczające ich aktywność i samodzielność.

Większość odpowiedzi „Strategia buntu”

Co to znaczy?

- Jest to przejaw trudności w adaptacji dziecka w nowym dla niego fizycznie i społecznie środowisku – w nowej instytucji (żłobku/klubie dziecięcym) i w nowej dla niego roli rodzopiecznego.
- Bunt dziecka widoczny jest w negatywnym, uporze, nie-
respektowaniu przyjętych zasad, agresywnym zachowaniu, także w poczuciu rozżalenia i w częstym reagowaniu złością w sytuacjach, gdy „coś idzie” nie po jego myśli.
- Strategia buntu często cechuje jednaków, których rodzice silnie kontrolują, a nawet ograniczają ich kontakty z innymi dziećmi.

Kto częściej stosuje tę strategię?

Strategia ta może pojawić się u dzieci:

1. które nie miały dotąd jasno określonych granic swego zachowania
2. których nieprawidłowe zachowania traktowano zbyt pobłażliwie
3. które nie uzyskiwały konstruktywnych informacji zwrotnych od dorosłych
4. obdarzanych przez dorosłych uwagą jedynie czy głównie w sytuacjach odstępstw od oczekiwań dorosłych.

5.3. Kwestionariusz dla opiekunów:

Dziecko w grupie

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 20

Kontakty rówieśnicze to jeden z głównych obszarów rozwoju człowieka. Mimo iż w pierwszych dwóch latach życia dzieci nawiązują kontakt z rówieśnika-

mi raczej przypadkowo, w sposób przez nie niezamierzony, warto dbać o to, by do takich kontaktów dochodziło często. U dzieci do około 3 roku życia trudno mówić o charakterystycznej postawie wobec grupy, bowiem dziecko dopiero zaczyna uczyć się funkcjonowania w grupie rówieśniczej. Proponujemy jednak, by zwrócić uwagę na pewne tendencje, które mogą się pojawiać już w tym wieku.

Większość odpowiedzi „Postawa twórcza”

Dziecko wyróżnia się w grupie dużym poziomem twórczości i oryginalności. To postawa optymalna, której warto uczyć. Dziecko nawiązało pozytywne relacje z rówieśnikami, charakteryzuje je też otwartość, ciekawość, podejmowanie inicjatywy, pomysłowość, poczucie wpływania na to, co się dzieje w grupie zabawowej. Dziecko takie jest też zwykle bezkonfliktowe, potrafi w zgodzie przebywać i bawić się z rówieśnikami. Elementy takiej postawy mogą być zauważalne już u dzieci w wieku 2–3 lat, choć jest to postawa, która staje się wyraźnie widoczna w późniejszym etapie rozwojowym – w wieku 5 lat i później.

Większość odpowiedzi „Postawa bierna”

Dziecko wyróżnia się dużym poziomem bierności w grupie. Postawa charakterystyczna dla dzieci wycofujących się, nieaktywnych, z trudnościami w podejmowaniu inicjatywy, czasem reagujących lękami na nowe sytuacje i na zmiany.

Bierność daje złudne przekonanie o „pozbyciu się” problemu. Jest to postawa dość charakterystyczna dla dzieci młodszych. Najczęściej wynika ona z egocentryzmu dziecięcego – toku rozumowania, który polega na centralnym umiejscowieniu własnej osoby w świecie i niezdolności do zrozumienia i akceptowania innych poglądów i postaw niż własne.

Większość odpowiedzi „Postawa konformistyczna”

Dziecko wyróżnia się dużym poziomem konformizmu i uległości. Cechuje je skrajna ugodowość, czy wręcz uległość wobec nacisków grupy, zgadzanie się z innymi „dla świętego spokoju”, niewykazywanie się inicjatywą, mała pomysłowość lub niechęć do podejmowania samodzielnego wysiłku intelektualnego. Ta postawa nie musi świadczyć o nieprawidłowościach rozwojowych w procesie socjalizacji. Może wynikać z temperamentu dziecka lub nieco wolniejszej dynamiki zmian. Należy obserwować dziecko i po jakimś czasie (2–3 miesiące) ponownie wypełnić kwestionariusz.

5.4. Kwestionariusz dla rodziców: Zadowolenie dziecka ze żłobka/klubu dziecięcego

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 21

Ten kwestionariusz pomoże zastanowić się nad ważnymi zmianami rozwojowymi, które mogą zajść dzięki uczęszczaniu dziecka do żłobka. Nie mówi on o konkretnych umiejętnościach, których w żłobku można się nauczyć, ale o zasobach, które mogą i powinny być tam budowane. To również pretekst, żeby zastanowić się nad oczekiwaniami wobec żłobka/klubu dziecięcego.

Większość odpowiedzi „Nie” i „Raczej nie”

Co to znaczy?

- Być może dziecko przejawia mało pozytywnych emocji związanych ze żłobkiem.

Co robić?

- Należy sprawdzić, z czego mogą wynikać problemy – można porozmawiać z wychowawcą i innymi osobami opiekującymi się dzieckiem w żłobku.
- Być uważnym, rozmawiać z dzieckiem, obserwować w domu jego zachowanie, emocje, analizować opowieści o żłobku.

Większość odpowiedzi „Tak” i „Raczej tak”

Co to znaczy?

- Prawdopodobnie dziecko dobrze się czuje w żłobku, ma w związku z tym dużo pozytywnych emocji.

Co robić?

- Pozwalać dziecku spotykać się z przyjaciółmi ze żłobka i budować nowe przyjaźnie.
- Podzielać z dzieckiem radość z tego, co mu się w żłobku podoba.
- Interesować się tym, co jest dla dziecka ważne w życiu żłobka.

5.5. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: Dziecko w relacjach z dorosłymi

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 22

W instytucji edukacyjnej/opiekunczej dzieci spotykają się z różnymi dorosłymi. Szczególnie w wieku żłobkowym, do 3 roku życia, opiekunowie – poza rodzicami – są głównymi postaciami w życiu dziecka. Z tego powodu relacje, jakie są tworzone między dzieckiem a „nowym” ważnym dla niego dorosłym, są kluczowe dla jego poczucia bezpieczeństwa i tym samym dla dalszego rozwoju.

W nowej instytucji, niezależnie od wieku, dziecko może mieć problemy z nawiązywaniem kontaktu z opiekunami i przyzwyczajaniem się do ich obecności lub wręcz przeciwnie – dobrze odnajdzie się w tej sytuacji. Wiele zależy od wcześniejszych doświadczeń dziecka oraz zaangażowania dorosłego w opiekę nad nowym wychowankiem. Proponujemy kwestionariusz, który pozwoli sprawdzić, jak dziecko radzi sobie w kontakcie z innymi (nowymi dla niego) niż rodzice i pozostali domownicy dorośliymi.

Większość odpowiedzi „Nie” i „Raczej nie”

- Dziecko może potrzebować więcej czasu, aby zacząć czuć się swobodnie w relacjach z opiekunami i innymi pracownikami placówki.
- Ważne, aby ustalić, co sprawia mu największą trudność – w tym celu należy przyrzeć się twierdzeniom, przy którym postawiono znak „X” – a następnie wspierać dziecko w nabywaniu nowych umiejętności społecznych.

Większość odpowiedzi „Tak” i „Raczej tak”

- Dziecko czuje się pewnie w kontaktach z nowymi dorosłymi – swymi opiekunami w żłobku, podtrzymuje dobre relacje z nimi.
- Prawdopodobnie nie ma trudności w odnajdowaniu się w nowych sytuacjach i przechodzi pozytywnie adaptację w nowym miejscu i wobec nowych dla siebie ludzi.

5.6. Kwestionariusz dla rodziców i opiekunów: *Gotowość dziecka do pójścia do przedszkola*

Skrzynka z narzędziami
Tom 1, Kwestionariusz 23

O gotowości dziecka do pójścia do przedszkola można mówić w kontekście rozwoju emocjonalnego, procesów poznawczych i jakości jego relacji z innymi ludźmi. Wczesne dzieciństwo to bardzo ważny okres w życiu każdego przyszłego przedszkolaka, ponieważ nabyte w tym czasie kompeten-

cje są podstawą jego dalszego rozwoju. Ten kwestionariusz ma służyć zastanowieniu się nad tym, które zasoby dziecka składają się na jego gotowość do zmiany, czyli jaki jest jego „kapitał początkowy” w chwili startu w przedszkolu. Trzeba pamiętać, że każde dziecko jest inne i ma różne tempo rozwoju. Dlatego skupmy się na wzmacnianiu tych obszarów, które mogą być źródłem trudności w kontekście nowej instytucji – przedszkola, oraz tych, które mogą być źródłem wysokiego poczucia kompetencji i mogą stanowić dla niego „koło ratunkowe” w trudnych sytuacjach.

Mało znaków „X” w obszarze gotowości emocjonalnej

Co robić?

- Należy rozmawiać z dzieckiem o tym, co się dzieje w żłobku i jak będzie wyglądał dzień w przedszkolu, aby emocjonalnie „oswajało się” z nową instytucją.
- Dobrze jest dopytać opiekunów w żłobku/klubie dziecięcym, w jakie czynności dziecko chętnie się angażuje, i wzmacniać w nim przekonanie, że podobne zajęcia będą w przedszkolu.
- Warto umożliwiać dziecku spotkania i zabawy z dziećmi już chodzącymi do przedszkola.
- Zachęcać dziecko do rozmawiania o trudnych dla niego sprawach.
- Rozwijać regulację emocji przez tworzenie np. sytuacji pozwalających rozładować napięcie emocjonalne w bezpieczny dla dziecka i dla otoczenia sposób (bieganie po lesie, skakanie, turlanie się).

Mało znaków „X” w obszarze gotowości poznawczej

Co robić?

- Dziecko potrzebuje więcej stymulacji ze strony opiekunów – ćwiczenia poprawnego mówienia, rysowania czy gry planszowe to nie tylko nauka, ale i dobry sposób na spędzenie wspólnie z dzieckiem czasu.
- Należy je zachęcać do poznawania nowych przedmiotów, pokazywać mu możliwości ich zastosowania i prosić o wymyślenie jeszcze innego ich przeznaczenia.
- Zachęcajmy dziecko do opowiadania o tym, co się zdarzyło w żłobku dzisiaj, albo by sobie przypomniało, za co było przebrane na balu karnawałowym.
- Uczmy dzieci krótkich piosenek i wierszy, starajmy się, by na każde przyjęcie urodzinowe członka rodziny spróbowało zrobić laurkę.

Mało znaków „X” w obszarze gotowości społecznej

Co robić?

- Należy stwarzać dziecku więcej możliwości przebywania w grupie rówieśniczej w domu i poza domem (wspólne zabawy, nauka, np. pływania, języka obcego, tańca, wyjazdy, wycieczki).

- Szczególnie istotne jest umacnianie dobrego samopoczucia w grupie, np. poprzez różnorodne zadania grupowe, zapraszanie do domu kolegów ze żłobka/klubu dziecięcego, organizowanie urodzin dziecka dla kolegów z grupy.

- Pokazujemy dziecku dobre strony zabawy w grupie i dajmy przykłady pracy zespołowej w domu przy wykonywaniu codziennych czynności.

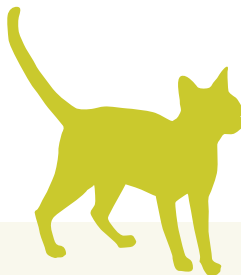
W przygotowaniu dziecka do zmiany placówki edukacyjnej ważne jest, by dysponować informacjami z wielu źródeł, od różnych znających dziecko osób. Należy pamiętać, że rozwój jest pewnym naturalnym ciągiem zmian i duże znaczenie dla aktualnego i przyszłego funkcjonowania dziecka mają kompetencje nabyte wcześniej. Szczególną uwagę należy zwrócić na to, czy pojawiające się ewentualne zakłócenia dotyczą jednego czy kilku obszarów:

- jeżeli problemy dotyczą większości obszarów funkcjonowania dziecka, może to wskazywać na chwilowy naturalny kryzys rozwojowy; jego konsekwencją będzie po pewnym czasie stabilizacja zachowania dziecka, związana z nabyciem nowych kompetencji
- jeśli natomiast trudności pojawiają się wyraźnie w jakimś

jednym obszarze i nie ustępują mimo różnych działań podejmowanych przez dorosłych, warto skonsultować się ze specjalistą – lekarzem (zaburzenia snu, łaknienia), logopedą (trudności w komunikowaniu się z otoczeniem) bądź psychologiem (trudności z koncentracją uwagi, dyscypliną).

Aby podjąć właściwe decyzje, potrzebna jest wiedza. Do tego właśnie mają służyć opracowane przez nas kwestionariusze. Warto też postawić sobie kilka pytań w kontekście zmiany, która czeka dziecko u progu wieku przedszkolnego:

- Czy w żłobku podejmowane są działania przygotowujące dziecko do zmiany instytucji?
- Czy pracownicy żłobka współpracują z rodzicami dzieci, by razem dobrze je przygotować do tej ważnej zmiany?

WAŻNE...

- K** Korzystaj z już posiadanych zasobów dziecka.
- R** Rozwijaj i wzmacniaj posiadane przez dziecko zasoby.
- K** Kształtuj nowe kompetencje, które są niezbędne w kolejnych etapach rozwoju dziecka.

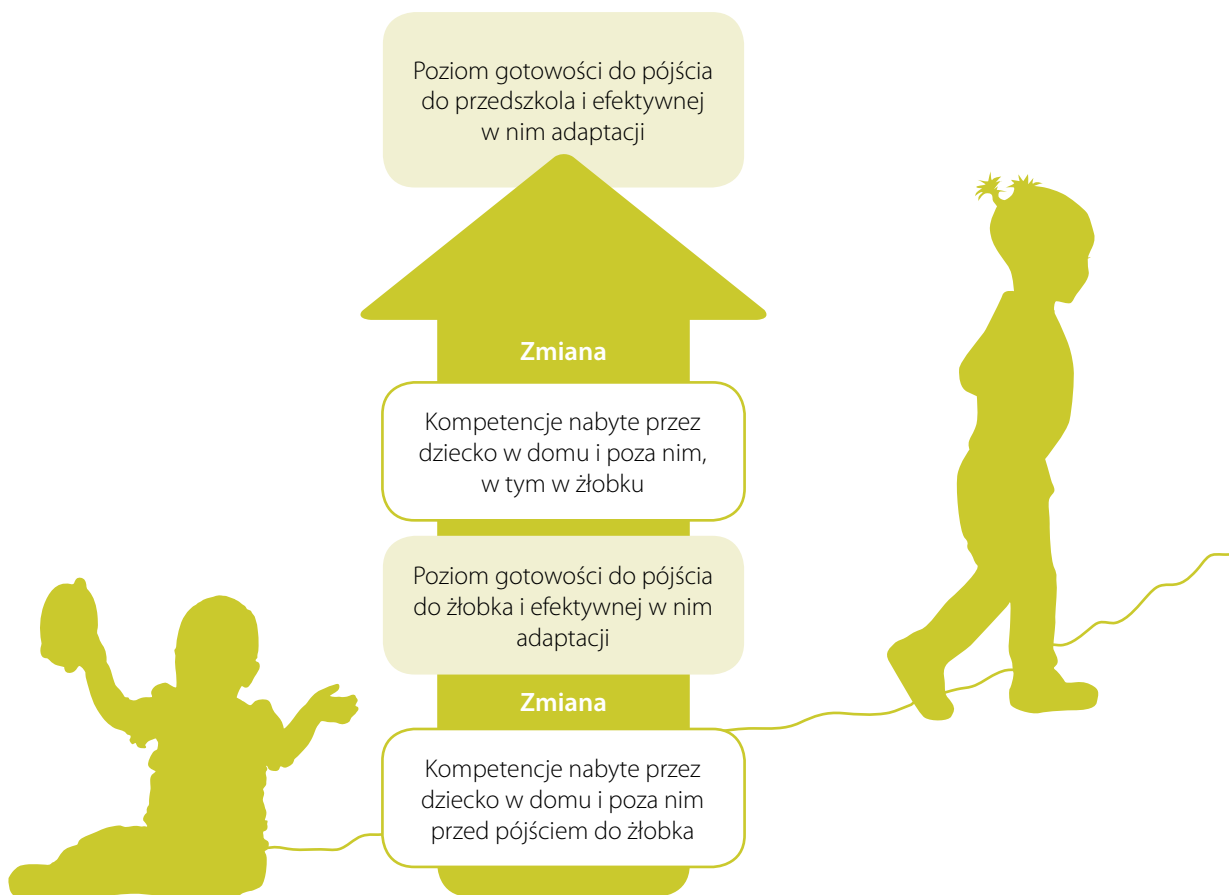
- czy w żłobku bądź przez rodziców podejmowane są działania związane ze specjalistyczną diagnozą w sytuacji, gdy dziecko **natrafia na trudności** w jakimś obszarze swego funkcjonowania?
- czy w żłobku bądź przez rodziców podejmowane są działania związane ze specjalistyczną diagnozą w sytuacji, gdy dziecko przejawia **szczególne uzdolnienia** w jakimś obszarze?

Najważniejsze, by opiekunowie korzystali z zasobów dziecka, z już nabytych umiejętności. Należy pamiętać, że szczególnie we wczesnym dzieciństwie zróżnicowanie wśród dzieci pod względem posiadanych kompetencji jest bardzo duże. Każde dziecko ma swoje tempo rozwoju i inne cechy temperamentu, które wpływają na jakość funkcjonowania w nowej rzeczywistości. Pojedyncza nawet zmiana wymaga zaangażowania samego dziecka i wszystkich, będących uczestnikami tej zmiany, osób je otaczających.

Edukacja inkluzywna

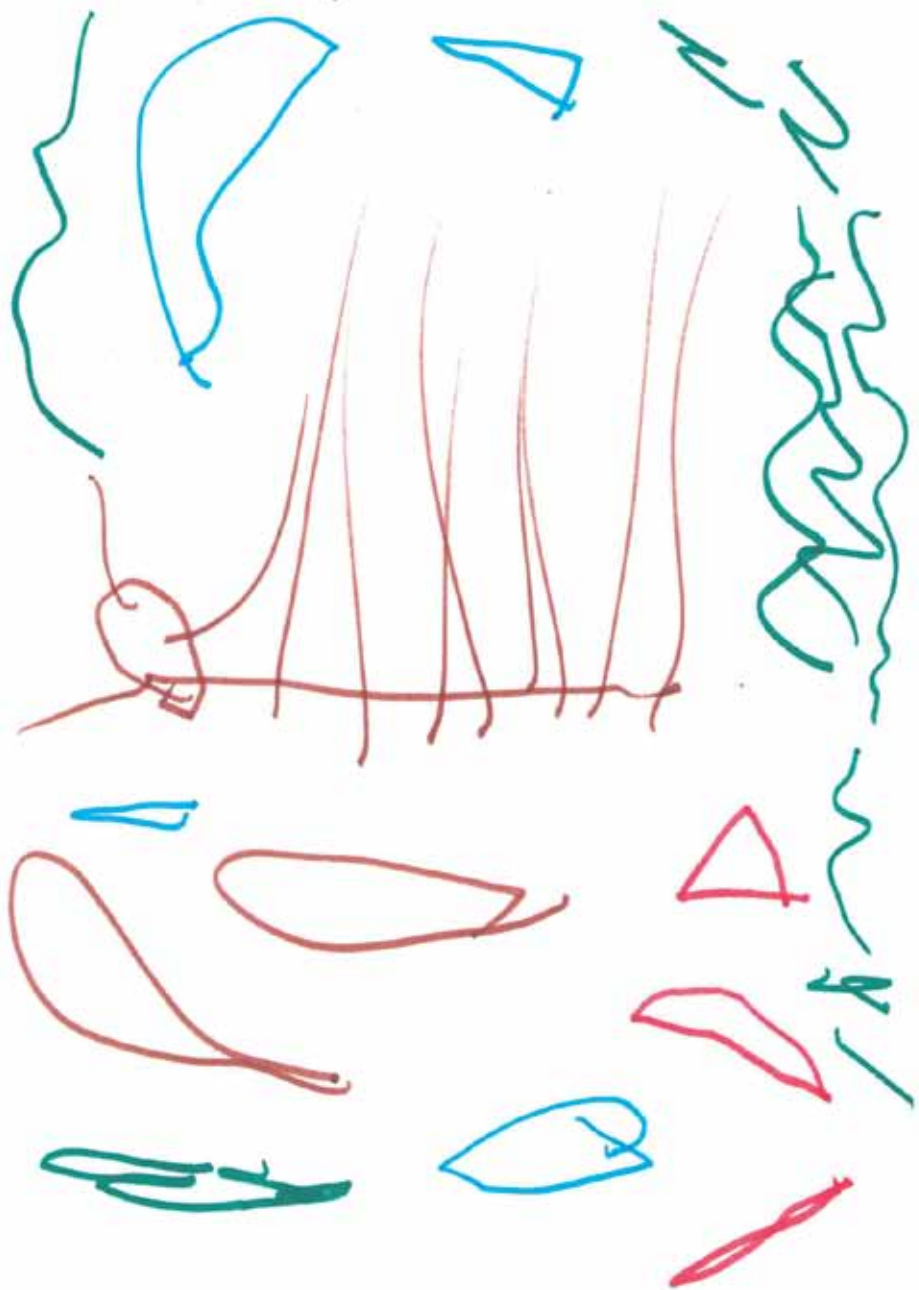
Kształcenie inkluzywne, czyli włączające, polega na tworzeniu takich warunków edukacji, w jakich każdy uczeń, niezależnie od swych indywidualnych cech, działa w zespole składającym się z dzieci znacznie różniących się od siebie – poziomem intelektualnym, doświadczeniami, sprawnością, pochodzeniem. W edukacji inkluzywnej nie są stosowane żadne kryteria wykluczające ani klasyfikacyjne.

Opracowanie: Małgorzata Rękosiewicz.

Rysunek 1. Gotowość dziecka do przejścia przez kolejne progi edukacyjne.

Opracowanie: Anna I. Brzezińska.

Kuba Iwaniec, 2,5 roku, KWIAT

Zakończenie

M Możliwość obserwacji, a następnie wyciągnięcia wniosków, dotyczących rozwoju dziecka, daje najbliższemu opiekunowi w domu i instytucji poczucie bezpieczeństwa i kontroli nad jego prawidłowym rozwojem.

O Obserwacja powinna być świadoma, czyli taka, która trwa dłuższy czas, jest uważna i wnikliwa oraz powtarzana w pewnym odstępie czasowym.

N Naturalne codzienne sytuacje z udziałem dziecka, ale również sytuacje nietypowe, to najlepszy obszar do monitorowania jego reakcji emocjonalnych, kompetencji poznawczych i społecznych.

I Istotny jest również fakt, że zasoby i deficyty dotyczą nie tylko dziecka, ale również otaczające go środowiska domowego i pozadomowego.

T To właśnie najbliższe otoczenie w połączeniu z temperamentem dziecka ma decydujące znaczenie dla prawidłowego przebiegu jego rozwoju.

O Okres wczesnego dzieciństwa to czas, w którym zachodzą ważne procesy i liczne zmiany, dlatego potrzebna jest odpowiednia organizacja otoczenia dziecka i dopasowanie działań najbliższych opiekunów do jego potrzeb.

R Różnorodność stawianych przed dzieckiem nowych zadań i ofert działania musi być równoważona indywidualnym wsparciem ze strony dorosłych, by w razie trudności miało ono do kogo się zwrócić o pomoc i było pewne, że tę pomoc otrzyma.

O Od tego, jak dziecko od początku swego życia odbiera świat i ludzi, zależy jego ciekawość poznawcza i sposoby radzenia sobie w różnorodnych sytuacjach w kolejnych latach życia i w kolejnych placówkach edukacyjnych.

W Wypracowanie wspólnych strategii kontaktu i działania przez opiekuna i dziecko daje możliwość uzyskania jak najbardziej pełnego obrazu warunków i efektów rozwoju dziecka.

A Angażowanie się przez rodziców, szczególnie w tym wczesnym okresie, w życie dziecka pozwala w porę zareagować na trudności rozwojowe w określonym obszarze.

N Niewątpliwie dla lepszego i skuteczniejszego monitorowania dziecka w tym tak bardzo dynamicznym rozwojowym etapie jego życia mogą być pomocne opracowane i przygotowane przez nas arkusze i kwestionariusze.

I Inspiracja tymi narzędziami może stać się dla opiekunów, zarówno w domu, jak i w instytucji, źródłem pomysłów odnoszących się do poszerzenia działań wspomagających i aktywizujących różne sfery życia dziecka.

E Efektywna stymulacja, wartościowe oferty zabawy i uczestniczenie w działaniach podejmowanych przez dziecko, a także szybka interwencja w razie potrzeby to warunki konieczne prawidłowego rozwoju dziecka w późniejszych etapach jego życia.

Serdeczne podziękowania

dla prof. dr hab. Anny I. Brzezińskiej, dr Karoliny Appelt, dr Joanny Matejczuk, dr Julity Wojciechowskiej, dr Beaty Ziółkowskiej, dr. Sławomira Jabłońskiego, mgr Małgorzaty Rękosiewicz i mgr Marty Molińskiej

z Zakładu Psychologii Socjalizacji i Wspomagania Rozwoju Instytutu Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

za nieocenioną pomoc w przygotowaniu narzędzi do *Niezbędnika Dobrego Nauczyciela* – seria IV: *Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania*.

Autorki

Julianna Nowak, 1 rok, MALOWANIE RĘKOMA

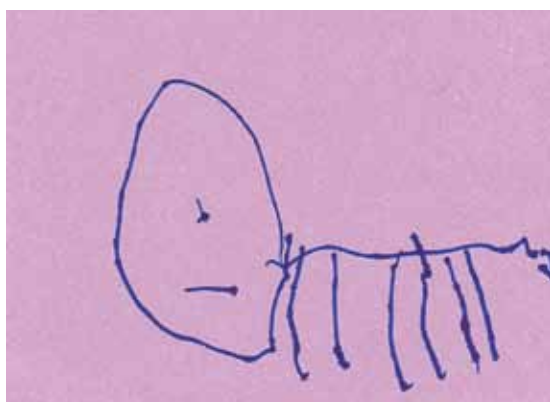
Mikołaj Zajac, 3 lata, LAMPART 1

Mikołaj Zajac, 3 lata, WIELORYB

Kuba Iwaniec, 2,5 roku

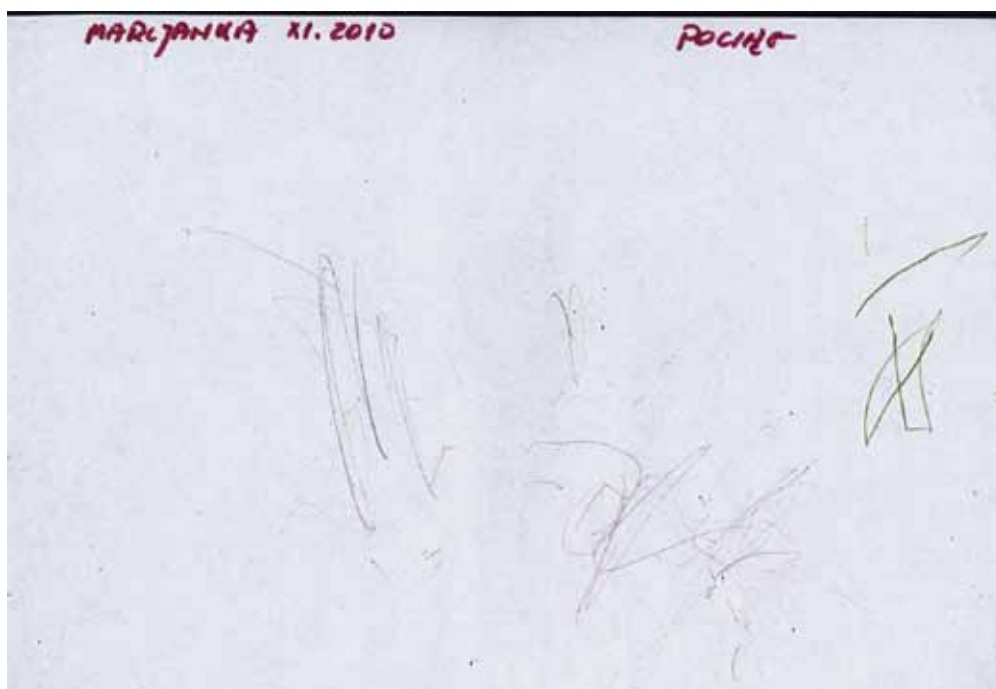
Mikołaj Zajac, 3 lata, LAMPART 2

Kuba Iwaniec, 2,5 roku, RYBA I MAŁE RYBKI

Ola Świtała, 3,5 roku, KRÓL SALOMON

Marcjanna Nowak, 2 lata, POCIĄG

Korzystano z...

Dziecko i nastolatek w badaniach

1. Brzezińska, A. (2000). Dziecko w badaniach psychologicznych. W: J. Brzeziński i M. Toeplitz-Winiewska (red.), *Etyczne dylematy psychologii* (s. 221–254). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
2. Brzezińska, A. I. (2011). Socjometria. W: J. M. Brzeziński (red.), *Metodologia badań społecznych. Wybór tekstów* (s. 243–298). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
3. Brzezińska, A. I. i Brzeziński, J. M. (2011). Skale szacunkowe w badaniach diagnostycznych. W: J. M. Brzeziński (red.), *Metodologia badań społecznych. Wybór tekstów* (s. 299–399). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
4. Brzezińska, A. i Toeplitz, Z. (red.). (2007). *Problemy etyczne w badaniach i interwencji psychologicznej wobec dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.

Tosia Osowska, 3,5 roku, BAŁWAN

Współczesna rodzina i szkoła

5. Brzezińska, A. I., Hornowska, E., Kaliszewska-Czeremska, K. i Matejczuk, J. (2012). *E-learning jako wyzwanie dla systemu edukacji*. *Kultura i Edukacja*, 1(87), 7–31.
6. Brzezińska, A. I., Jabłoński, S. i Ziółkowska, B. (2014). Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne. *Edukacja*, 2(127), 37–52.
7. Brzezińska, A. I. i Matejczuk, J. (2011). Psychologiczne konsekwencje (euro)sieroctwa: styl życia rodziny, diagnoza i wsparcie. *Studia Edukacyjne*, 17, 71–87.
8. Brzezińska, A. I., Matejczuk, J., Mielcarek, M. i Ratajczyk, A. (2014). Typy rodzin a czynniki ryzyka na tle współczesnych przemian. W: A. I. Brzezińska, J. Matejczuk, P. Janowski i M. Rękosiewicz (red.), *Sześciolatki w szkole: rozwój i pomaganie* (s. 197–205). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
9. Brzezińska, A. I. i Ziółkowska, B. (2013). Przed jakimi wyzwaniami stoi dzisiaj szkoła? *Studia Edukacyjne*, 27, 29–42.
10. Czub, T. (2003). Znaczenie wstydu w procesie socjalizacji. W: A. Brzezińska, S. Jabłoński i M. Marchow (red.), *Ukryte źródła: szanse rozwoju w okresie dzieciństwa* (s. 71–83). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
11. Jabłoński, S. i Wojciechowska, J. (2013). Wizja szkoły XXI wieku – kluczowe kompetencje nauczyciela a nowa funkcja edukacji. *Studia Edukacyjne*, 27, 43–63.
12. Kaliszewska-Czeremska, K. i Matejczuk, J. (2013). *E-learning jako nowe środowisko edukacji: spotkanie ucznia i nauczyciela*. *Studia Edukacyjne*, 27, 219–236.
13. Matejczuk, J., Nowotnik, A. i Rękosiewicz, M. (2013). 6-latek jako pierwszoklasista w szkole. Zróżnicowanie kodów językowych dziecka, rodziny i szkoły – dla kogo szansa, dla kogo zagrożenie? *Studia Edukacyjne*, 27, 129–142.
14. Wojciechowska, J. (2009). Współczesna rodzina jako kontekst rozwoju dzieci i młodzieży. W: B. Ziółkowska (red.), *Opełanie (nie)jedzeniem* (s. 39–49). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar (seria: „Zastosowania Psychologii”).

Korzystano z...

Wczesne dzieciństwo

15. Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
16. Brzezińska, A. (2003). Dzieci z układu ryzyka. W: A. Brzezińska, S. Jabłoński i M. Marchow (red.), *Ukryte piętno. Zagrożenia rozwoju w okresie dzieciństwa* (s. 11–37). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
17. Brzezińska, A. I. (red.). (2005). *Psychologiczne portrety człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
18. Brzezińska, A. I., Appelt, K. i Ziółkowska, B. (2010). Psychologia rozwoju człowieka. W: J. Strelau i D. Doliński (red.), *Psychologia akademicka. Podręcznik* (t. 2, s. 95–292). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne (II wyd. popr.).
19. Brzezińska, A. I., Mielcarek, M. i Ratajczyk, A. (2014). Mali aktorzy na scenie życia, czyli o rozwoju kompetencji społecznych w okresie dzieciństwa. *Meritum*, 33(2), 6–23.
20. Czub, M. (2005). Wiek niemowlęcy. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 41–66). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
21. Czub, T. i Stawicka, M. (2005). Wymiary kompetencji opiekuńczych w pierwszym roku życia dziecka. *Forum Oświatowe*, 32(1), 95–111.
22. Eliot, L. (2003). *Co tam się dzieje?* Poznań: Media Rodzina.
23. Hamachek, D. E. (1988). Evaluating self-concept and ego-development within Erikson's psychosocial framework: a formulation. *Journal of Counseling and Development*, 66(8), 354–360.
24. Hornowska, E., Brzezińska, A. I., Appelt, K. i Kaliszewska-Czeremska, K. (2014). *Rola środowiska w rozwoju małego dziecka – metody badania*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
25. Piaget, J. (1967). *Rozwój ocen moralnych dziecka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
26. Rawecka, J., Wojciechowska, M. i Brzezińska, A. I. (2009). Otoczenie dziecka: ludzie czy przedmioty: Okres prenatalny i perinatalny. *Remedium*, 202(12), 4–5.
27. Schaffer, H. R. (2006). *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
28. Schaffer, H. R. (2012). *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

POLECAMY:

29. Ziółkowska, B. (red.). (2008). *Niestworzone historie. Bajki edukacyjne nie tylko dla dzieci*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Paweł Appelt, 2 lata

Julian Mielcarek, 3 lata, ŚLADY LWA

Ola Zając, 2,5 roku, BALONY

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria I. Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Barbara Bokus, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie

Rozwój dziecka. Wczesne dzieciństwo	dr Magdalena Czub
Rozwój dziecka. Wiek przedszkolny	dr Joanna Matejczuk
Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny	mgr Anna Kamza
Rozwój dziecka. Środkowy wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Paweł Jankowski
Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania	dr Konrad Piotrowski dr Beata Ziółkowska dr Julita Wojciechowska
Rozwój nastolatka. Późna faza dorastania	dr Konrad Piotrowski dr Julita Wojciechowska dr Beata Ziółkowska

Seria II. Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Maria Ledzińska, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego

Opieka i wychowanie. Wczesne dzieciństwo	dr Karolina Appelt mgr Monika Mielcarek
Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny	dr Joanna Matejczuk
Opieka i wychowanie. Wczesny wiek szkolny	dr Sławomir Jabłoński mgr Aleksandra Ratajczyk
Opieka i wychowanie. Środkowy wiek szkolny	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Ewa Lemańska-Lewandowska
Opieka i wychowanie. Wczesna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Ewa Lemańska-Lewandowska
Opieka i wychowanie. Późna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Małgorzata Wiśniewska

Seria III. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Zbigniew Kwieciński, Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wczesna edukacja dziecka	mgr Aleksandra Kram mgr Monika Mielcarek
Edukacja przedszkolna	mgr Marta Molińska mgr Aleksandra Ratajczyk
Edukacja wczesnoszkolna	dr Barbara Murawska
Edukacja szkolna. Środkowy wiek szkolny	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Joanna Szymczak
Edukacja szkolna i pozaszkolna. Wczesna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Adam Mroczkowski
Edukacja szkolna i pozaszkolna. Późna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Goretta Siadak

Seria IV. Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Stanisław Kowalik, Akademia Wychowania Fizycznego
im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wczesne dzieciństwo	mgr Monika Mielcarek mgr Aleksandra Ratajczyk
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wiek przedszkolny	mgr Aleksandra Ratajczyk mgr Monika Mielcarek
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wczesny wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Aleksandra Kram
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Środkowy wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Marta Molińska
Rozpoznanie zasobów nastolatka i środowiska rozwoju. Wczesna faza dorastania	mgr Aleksandra Kram mgr Marta Molińska
Rozpoznanie zasobów nastolatka i środowiska rozwoju. Późna faza dorastania	mgr Marta Molińska mgr Aleksandra Kram

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela – seria IV

Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

Tom	4	5	6
Faza rozwoju	Środkowy wiek szkolny	Wczesna faza dorastania	Późna faza dorastania
Wiek w latach	8/9–11/12	11/12–14/15	14/15–19/20
Jakość środowiska domowego dziecka/nastolatka	1. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>	1. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>	1. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Środowisko fizyczne w domu i wokół domu</i>
	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Środowisko społeczne dziecka</i>	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Pełnienie ról społecznych przez nastolatka</i>	2. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Pełnienie ról społecznych przez nastolatka</i>
	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania dziecka</i>	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Sposoby wychowywania nastolatka</i>	3. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Style oddziaływania na nastolatka</i>
	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki</i>	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Domowa przestrzeń nauki nastolatka</i>	4. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Przestrzeń nauki i pracy nastolatka</i>
	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania przez dziecko z TIK</i>	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania przez nastolatka z TIK</i>	5. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Strategie korzystania przez nastolatka z TIK</i>
	6. Kwestionariusz dla rodziców: RAZEM	6. Kwestionariusz dla rodziców i nastolatka: RAZEM	6. Kwestionariusz dla rodziców i nastolatka: RAZEM
	7. Tabela obserwacji dla rodziców: <i>Rozwój fizyczny dziecka</i>	7. Tabela obserwacji dla rodziców i nastolatka: <i>Rozwój fizyczny nastolatka</i>	7. Tabela obserwacji dla rodziców i nastolatka: <i>Rozwój fizyczny nastolatka</i>
	8. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Kompetencja komunikacyjna dziecka</i>	8. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Kompetencja komunikacyjna nastolatka</i>	8. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Kompetencja komunikacyjna nastolatka</i>
	9. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Regulacja emocji przez dziecko</i>	9. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Regulacja emocji przez nastolatka</i>	9. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Regulacja emocji przez nastolatka</i>
	10. Kwestionariusz dla dziecka: <i>Formy ekspresji emocji</i>	10. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Sposób wyrażania emocji</i>	10. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Sposób wyrażania emocji</i>
11. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Jak twórcze jest dziecko?</i>	11. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja pomysłowość</i>	11. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja pomysłowość</i>	
12. Kwestionariusz dla rodziców: <i>Rozwój poznawczy dziecka</i>	12. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Wiedza o sobie</i>	12. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Wiedza o sobie</i>	
13. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Poczucie kompetencji u dziecka</i>	13. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja tożsamość grupowa</i>	13. Kwestionariusz dla nastolatka: <i>Moja tożsamość osobista</i>	
14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>	14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>	14. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Środowisko fizyczne w szkole</i>	
15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>	15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>	15. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Klimat w klasie</i>	
16. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>System organizacji szkoły</i>	16. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Ja w społeczeństwie</i>	16. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Ja w społeczeństwie</i>	
17. Kwestionariusz dla nauczycieli: RAZEM	17. Kwestionariusz dla nauczycieli i uczniów: RAZEM	17. Kwestionariusz dla nauczycieli i uczniów: RAZEM	
18. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Motywacja do uczenia się</i>	18. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja motywacja do uczenia się</i>	18. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja motywacja do uczenia się</i>	
19. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach trudnych</i>	19. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych</i>	19. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych</i>	
20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	20. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Strategie adaptacji ucznia w szkole</i>	
21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	21. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w grupie</i>	
22. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje samopoczucie w szkole</i>	22. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje samopoczucie w szkole</i>	22. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moje samopoczucie w szkole</i>	
23. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Aktywność i postępy ucznia w szkole</i>	23. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja orientacja życiowa</i>	23. Kwestionariusz dla ucznia: <i>Moja orientacja życiowa</i>	
24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	24. Kwestionariusz dla nauczycieli: <i>Uczeń w relacjach społecznych</i>	
25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do przejścia do gimnazjum</i>	25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do przejścia do nowej instytucji</i>	25. Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: <i>Gotowość ucznia do startu w dorosłość</i>	
Przebieg i efekty rozwoju dziecka/nastolatka			
Jakość środowiska instytucjonalnego dziecka/nastolatka			
Funkcjonowanie dziecka/nastolatka w instytucji			

Instytut Badań Edukacyjnych

Głównym zadaniem Instytutu jest prowadzenie badań, analiz i prac przydatnych w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej.

Instytut zatrudnia ponad 150 badaczy zajmujących się edukacją – pedagogów, socjologów, psychologów, ekonomistów, politologów i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych – wybitnych specjalistów w swoich dziedzinach, o różnorodnych doświadczeniach zawodowych, które obejmują, oprócz badań naukowych, także pracę dydaktyczną, doświadczenie w administracji publicznej czy działalność w organizacjach pozarządowych.

Instytut w Polsce uczestniczy w realizacji międzynarodowych projektów badawczych, w tym PIAAC, PISA, TALIS, ESLC, SHARE, TIMSS i PIRLS, oraz projektów systemowych współfinansowanych przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.